

استاد ESTAD

ESKİ TÜRK EDEBİYATI ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

[Journal Of Old Turkish Literature Researches]

E-ISSN: 2651-3013

Cilt: 8, Sayı: 4 Aralık 2025

Volume: 8, Issue: 4 December 2025

DOI Number: 10.58659/estad.1837392

Araştırma Makalesi
Research Paper

Geliş Tarihi
Date of Submission
06/11/2025

Kabul Tarihi
Date of Acceptance
22/11/2025

Yayın Tarihi
Date of Publication
31/12/2025

AHMED BÎCÂN'IN ACÂİBÜ'L-MAHLÛKÂT'INDAKİ ANSİKLOPEDİK BİLGİ, ÂDET VE İNANIŞLAR

Encyclopedic Knowledge, Customs and Beliefs in Ahmed Bicân's *Acâibü'l-Mahlûkât*

Havva AŞI

Dr., Eski Türk Edebiyatı, caganezeyag@windowslive.com, <https://orcid.org/0000-0002-1293-5458>

Değerlendirme/Evaluation: İki Dış Hakem-Çift Taraflı Körleme/Two external referees-Double Blind Referee System.

Etik Beyan/Ethical Declaration: Çalışmanın tüm süreçlerinin araştırma ve yayın etiğine uygun olduğu, etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine uyulduğu beyan olunur./ It is declared that all processes of the study are in accordance with research and publication ethics, ethical rules and scientific citation principles are complied with.

Benzerlik Taraması/Plagiarism Scanning: Kontrol edildi-İntihal.net/Checked-İntihal.net.

Çıkar Çatışması/Conflict of Interest: Yoktur/It does not exist.

Lisans ve Telif Hakkı/Licence and Copyright: Yazar, dergimizde yayınlanan makalelerin telif hakkına sahip olup çalışmalarını [CC BY-NC 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/) lisansı altındadır./The author owns the copyright of the articles published in our journal and his works are under [CC BY-NC 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/) licence.

Atıf Bilgisi/Citation: Aşı, Havva (2025). "Ahmed Bicân'ın Acâibü'l-Mahlûkât'ındaki Ansiklopedik Bilgi, Âdet ve İnanışlar", Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları Dergisi, 8, (4), (Aralık 2025), s. 1011-1049, doi: 10.58659/estad.1837392

Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları Dergisi [ESTAD]

Cilt/Volume: 8, Sayı/Issue: 4 Aralık/December 2025 s. 1011-1049

ÖZET

Bir tür olarak acâibü'l-mahlûkât, yazıldıkları dönemin coğrafya ve kozmografya anlayışına göre hazırlanmış ansiklopedik bilgiler içeren eserleri kapsamaktadır. İran ve Türk edebiyatında birçok örneği bulunan bu tür eserler muhteva zenginlikleri sebebiyle coğrafya, astronomi, edebiyat, tarih, felsefe, psikoloji, seyahat gibi konu başlıklarında kütüphanelere kaydedilmişlerdir. Kazvîni, Sürûri, Rodosizâde ve Ahmed Bîcân bu türde telif/tercüme eser yazmıştır. Çalışmaya konu olan *Acâibü'l-Mahlûkât*, XV. yüzyılda yaşamış Türk âlim, mutasavvıf ve mütercim Ahmed Bîcân'a aittir. Eser, Türk Dil Kurumu Türkçe Yazmaları 142 numaralı mecmuada yer almaktadır. 29 varaktan oluşan eserin başlangıcında kim tarafından, nerede, ne zaman ve neden yazıldığı açıklanmıştır. Eserde âlemdaki canlı ve cansız varlıklar fasıllar hâlinde anlatılmıştır. İlk fasıllar, âlemin yüceliği ile ilgilidir. Eserdeki en uzun anlatım, hayvanlar faslına aittir. 18 sayfadan oluşan bu bölümde hayvanlar genel başlığında 19, kuşlar faslında 21, haşerât faslında ise 5 olmak üzere toplam 45 hayvana dair hususiyetler ele alınmıştır. Özellikle bitkiler, taşlar ve hayvanların anlatıldığı bölümlerde bunların şifa olma özelliklerine de değinildiği görülmektedir. Çalışmanın giriş bölümünde bir tür olarak "acâibü'l-mahlûkât" ile bu türde yazılmış telif/tercüme eserlere dair bilgi verilmiş; sonrasında ise çalışmaya konu olan Ahmed Bîcân'ın eseri, biçim ve muhteva açısından tanıtılmıştır. Eserde tespit edilen ansiklopedik bilgi, âdet ve inanışlar giriş bölümünden sonra kaynak eserdeki sınıflandırma esas alınarak değerlendirilmiştir. Bu çalışma, XV. yüzyıl âlimlerinden Ahmed Bîcân'ın *Acâibü'l-Mahlûkât* adlı eserinin muhtevası çerçevesinde o dönem insanının âlemdaki canlı ve cansız varlıklara dair ilmi ve dinî tasavvurunu nasıl yansıttığını ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Anahtar Sözcükler: Mahlûkât, Acâib, Ahmed Bîcân, Bilgi, İnanış, Âdet.

ABSTRACT

As a genre, acâibü'l-mahlûkât, encompasses works containing encyclopedic information prepared according to the geography and cosmography of the period in which they were written. Numerous examples of such works exist in Iran and Turkish literature, and due to their rich content, they have been saved in libraries under such subjects as geography, astronomy, literature, history, philosophy, psychology and travel. Kazvîni, Sürûri, Rodosizâde and Ahmed Bîcân wrote copyrighted/translated works in this genre. The subject of this study *Acâibü'l-Mahlûkât*, was written by Ahmed Bîcân 15th-century Turkish scholar, mystic, and translator. The work is included in the Turkish Language Association's Turkish Manuscripts collection, number 142. The beginning of the 29-page work explains who wrote it, where it was written, when it was written and why. The work describes the living and non-living entities of the universe in chapters. The first chapters concern the sublimity of the universe. The longest narrative in the work belongs to the chapter on animals. This

18-page section covers the characteristics of a total of 45 animals. 19 under the general heading of animals, 21 under the chapter on birds, and five under the chapter on insects. The sections describing plants, stones, and animals, in particular, also address their healing properties. The introductory section of the study provides information on “acâibü'l-mahlukât” as a genre and on the works written and translated in this genre. The study then introduces Ahmed Bîcân’s work, which is the subject of the study, in terms of form and content. The encyclopedic information, customs, and beliefs identified in the work are evaluated after the introductory section, based on the classification in the source work. This study aims to reveal how Ahmed Bîcân a scholar of the 15th-century reflected the scientific and religious perspectives of the people of that period regarding living and non-living beings in the universe within the framework of his work *Acâibü'l-Mahlûkât*.

Keywords: Creatures, Wonders, Ahmed Bîcân, Knowledge, Belief, Custom.

GİRİŞ

Acâib, alışılmışın dışında olan, hayretler içinde bırakan garip şeyler; *mahlûkât* ise *yaratıklar*, *yaratılmış şeyler* anlamında Arapça bir kelimedir¹. *Acâibü'l-Mahlûkât* ise *yaratılmış olan şeylerin insanları hayret içinde bırakan gariplikleri* (Sarıkaya, 2019: 17) olarak tanımlanmaktadır. İran ve Türk edebiyatında birçok örneği olan (Yılmaz, 1998: XVI) *Acâibü'l-Mahlûkât* türündeki eserlerde evrende bulunan her türlü varlık, olağan veya olağanüstü biçimde anlatılmıştır. Kaynağı Yunan’a dayandırılan bu tür eserler Aristoteles, Batlamyus, ve Teofrastus’un eserlerinin bir özü olarak Arap, Fars ve Türk literatüründe yerini almıştır (Kut, 2012: 9). Ahmed et-Tûsî’nin *Acâibü'l-Mahlûkât ve Garâibü'l-Mevcûdât* Farsça, Kazvîni’nin *Acâibü'l-Mahlûkât*’ı ise Arapçadır. Bu eserlerin farklı dillerde çok sayıda tercümeleri mevcuttur. Nitekim Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı veritabanı üzerinden yapılan bir araştırmada acâibü'l-mahlûkât türünde Ahmed Bîcân, Kazvîni, Sürûri, Rodosizâde’ye atfedilen telif/tercüme elliden fazla yazma eser tespit edilmiştir (Aş1, 2025: 53).

Acâibü'l-Mahlûkât türündeki eserlerin tarihi, İzzeddin İbnü'l-Esîr, Muhammed b. Mahmûd et-Tûsî es-Selmânî ve Zekeriyâ b. Muhammed b. Mahmûd Ebû Yahya (Kazvîni) isimlerine dayanmaktadır. İzzeddin İbnü'l-Esîr ve Muhammed b. Mahmûd et-Tûsî es-Selmânî, Kazvîni’den önce bu türde eser yazmıştır; fakat Kazvîni’nin *Acâibü'l-Mahlûkât ve Garâibü'l-Mevcûdât* adlı eseri, bu

¹ *Acâibü'l-Mahlûkât*’ta geçen hastalık gibi bazı kelimelerin günümüz karşılıklarının belirlenmesi için yararlanılan sözlüklerin künyeleri şu şekildedir: *Orhun Yazıtlarından Günümüze Türkçe Türkçesinin Söz Varlığı Ötüken Türkçe Sözlük (1-5 Cilt)* (Çağbayır, 2007), *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lûgat* (Devellioğlu, 2013), *Ötüken Osmanlı Türkçesi Sözlüğü* (Çağbayır, 2017), *Kubbealtı Lûgatı* (<https://lugatim.com/>), *Lexiqamus* (<https://www.lexiqamus.com/tr>), *Osmanlıca Sözlükler* (<https://www.osmanlicasozlukler.com/>).

kapsamda Türkçeye ve Farsçaya en çok tercüme edilen eser olmuştur (Kut, 2010: 2). Türk edebiyatında *Acâibü'l-Mahlûkât*'ın ilk tercümelerinden biri Ahmed Bîcân tarafından yapılmıştır. Bu tercüme, Türk edebiyatında *Acâibü'l-Mahlûkât* türünde en çok bilinen eserdir (Kut, 2019: 315-317). Kaynaklarda² Osmanlıda coğrafya ile ilgili ilk Türkçe eser olduğu ya da daha öncesinde Rükneddin Ahmed tarafından Türkçeye tercüme edilerek Çelebi Sultan Mehmed'e sunulduğu bilgileri mevcuttur. Didaktik nitelikteki eserin muhtevası; göklere, günlere aylara, denizlere, dağlara, nehirlere, madenlere, bitkilere, insanlara, hayvanlara vd. canlı-cansız varlıklara dayanmaktadır. Eserde bunların efsanevi ve acâyip yönleri anlatılmaktadır (Çelebioğlu, 1989: 50). *Acâibü'l-mahlûkât* türündeki eserler dışında benzer konuları ele alan farklı eserler de mevcuttur. Ahmed Bîcân'ın *Dürr-i Mekkûn* adlı eserinin muhtevası, *Acâibü'l-mahlûkât* ile benzerlik göstermektedir. Eserde *Acâibü'l-Mahlûkât*'ta olduğu gibi göklerdeki ve yerlerdeki acâyiplikler, farklı açılardan ele alınmıştır (Çelebioğlu, 1989: 50). Dinî, tasavvufî ve efsanevi bir nitelik taşıyan bu eser, 15. yüzyılda yaşayan insanların dünyayı ve evreni nasıl algıladıklarını göstermektedir (Demirtaş, 2003: 1).

Çalışmaya konu olan *Acâibü'l-Mahlûkât*; XV. yüzyılda yaşamış olan ve *Envârü'l-Âşîkîn* adlı eseriyle tanınan Türk âlim, mutasavvîf ve mütercim Ahmed Bîcân'ın eseridir. Kaynaklarda Yazıcıoğlu, Yazıcızâde ya da İbnü'l-Kâtib (Ahmed) adlarıyla anılsa da daha çok Bîcân lakabıyla meşhurdur (Çelebioğlu, 1989: 49). Babası Sâlih, devlet hizmetinde görev yapmış bir kâtip; kardeşi ise *Muhammediyye* adlı manzum eseriyle tanınan Yazıcıoğlu Mehmed'dir. *Envârü'l-Âşîkîn*'de geçen "*Hak Teâlâ Hazretleri, miskin Ahmed-i Bîcân'ı, deniz kenarında gaziler şehrinde, Gelibolu'da yarattı.*" ifadesi sebebiyle Gelibolu'da doğduğu kabul edilir (Çelebioğlu, 1989: 49). Ahmed Bîcân'ın ölüm tarihi ile ilgili kaynaklarda kesin bir bilgi mevcut değildir. *Şemsiyye* tercümesinin bazı nüshalarında eserin tamamlanma tarihi olarak 870/1466 verilmiştir. Bu bilgiye göre Ahmed Bîcân'ın bu tarihten sonra öldüğünü söylemek mümkündür (Canım, 2021). Ahmed Bîcân'ın *Envârü'l-Âşîkîn*, *Dürr-i Mekkûn*, *Kitâbü'l-Müntehâ ale'l-Fusûs*, *Şemsiyye*, *Melhame veya Bostânü'l-Hakâyık*, *Cevâhîrnâme* ve *Acâibü'l-Mahlûkât* adlı eserleri vardır. Kütüphanelerde *Acâibü'l-Mahlûkât*'ın müstakil olarak ya da bir mecmua içinde kayıtlı olduğu

² *Acâibü'l-mahlûkât* türündeki eserler üzerine yapılan bazı çalışmaların künyeleri şu şekildedir: "Türk Edebiyatında *Acâibü'l-Mahlûkât* Tercümeleri Üzerine" (Kut, 1985), "Ahmed-i Bîcân 'Acâibü'l-mahlûkât (Dil Özellikleri-Metin-Seçmeli Sözlük)" (Yıldız, 1989), "*Acâibü'l-Mahlûkât* 1. Cilt" (Yılmaz 1998), '*Acâibü'l-mahlûkât* (Kut, 2010), '*Acâyibü'l-Mahlûkât ve Garâyibü'l-Mevcûdât* (Kut, 2012), "Yazıcıoğlu Ahmed Bîcân, *Acâibü'l-mahlûkât* ve *Garâyibü'l-mevcûdât* (v.40a-79b)" (Erdem, 2018), "*Acâibü'l-mahlûkât Garâyibü'l-mevcûdât* (v. 1a-40b) İnceleme-Metin-Dizin" (Toprak, 2019), "*Acâibü'l-Mahlûkât*" (Kut, 2019), *Tercüme-i Acâ'ibü'l-Mahlûkât* (Sarıkaya, 2019), "Doğu Türkçesiyle Yazılmış *Acâibü'l-Mahlûkât* Tercümeleri" (Yılmaz, 2020).

görülür. Çalışmaya konu olan *Acâibü'l-Mahlûkât* da Türk Dil Kurumu Kütüphanesi Türkçe Yazmaları Yz. A 142 numara ile kayıtlı olan mecmua³ içindedir.

Mecmuadaki ilk eser olan *Acâibü'l-Mahlûkât*, 29 varaktan oluşmaktadır. Fihristte *Yazıcı-zâde Ahmed-i Bîcân Hazretlerinin Acâib-i Mahlûkâtı* adı ile kayıtlıdır. Eser, “*Hâzâ Kitâbu Acâib-i Mahlûkât Bismillâhirrahmânirrahîm*” ifadesiyle başlamış; “*Hak Teâlâ hazretleri rahmet eylesin ol kişiye kim bu Acâib-i Mahlûkâtı bir yire cem eden Yazıcıoğlu Ahmed-i Bîcân'a ve kâtibine ve bu kitâbı mutâlaa eden zâtdan dahi niyâz olunur bir duâ*” ifadesiyle tamamlanmıştır. Temmet kaydına⁴ göre eser, sadr-ı sâbık Hüsrev Muhammed Paşa'nın imamı Seyyid Osman Efendi tarafından 4 Zilkade 1259'da (26 Kasım 1843) tamamlanmıştır.

Genel itibarıyla 23 satır biçiminde yazılan metnin ilk sayfası 18 satırdan oluşmaktadır. Metin, besmele ile başlamaktadır. Sebeb-i telif bölümünde eserin neden yazıldığı açıklanmıştır. Buna göre İskender zamanındaki bütün hekimler toplanıp arştan ferşe âlemde yaratılmış her şeyi açıklamışlar; ancak kitap Arapça olduğu için herkes faydalanamamış ve Ahmed Bîcân, Gelibolu'da Fatih Sultan Mehmed'in İstanbul'u fethettiği 857 senesinde Hacı Bayram Velî himmetiyle *Acâib-i Mahlûkât*'ı yazmıştır. Eserin 25. sayfasında *cenûb*, *mağrib*, *şimâl* ve *maşrik* şeklinde yön adlarının belirtildiği bir harita çizilmiştir. Haritada *Bahr-ı Muhit*, *Cebel-i Kamer*, *Kostantiniye*, *İskenderiye*, *Şam*, *Sedd-i İskender*, *Habeş*, *Trablusgarb*, *Halep*, *Rum*, *Kirman*, *Antakya*, *Sivas*, *Konya* vd. yerler gösterilmiştir. Haritadan sonra *dağlar* faslıyla devam eden anlatım, 59. sayfada *akrep* faslıyla tamamlanmıştır.

İncelenen metinde dört yerde (s. 4, 32, 33, 59) ayet⁵, iki yerde (s. 30, 32) ise hadis iktibası tespit edilmiştir. Ayrıca 14. sayfada *Allah* lafzı, ۞ rumuzuyla yazılmıştır. İlk ayet, günler faslında geçmektedir. “*Gökleri ve yeri altı günde yaratan, O'dur.*” mealindeki “[*Hüvallahüllezî*] *Hüvellezî haleka's-semâvâti ve'l-erza fî-sitteti eyyâm.*” (Hadid 57/4) ayet iktibası vardır. Ayet esas itibarıyla “*Hüvellezî*” ifadesiyle başlamaktadır; fakat sehven ya da bilerek

³ Çalışmaya konu olan *Acâibü'l-Mahlûkât* metnine Milli Kütüphane (El Yazması ve Nadir Eserler) veritabanı (<https://dijital-kutuphane.mkutup.gov.tr/tr/manuscripts/catalog/list>) üzerinden ulaşılmıştır. Mecmua ile ilgili ayrıntılı bilgi için bk. “Türk Dil Kurumu Kütüphanesi Türkçe Yazmaları Yz. A 142 Nolu Mecmû'a (Metin-İnceleme)” (Aş1 2025).

⁴ Temmet kaydından sonra sayfanın altındaki boşlukta kurşun kalemle “١٢٥٩” tarihi yazılıdır. Bu kayıt, mürettibin belirttiği istinsah kaydındaki tarihin rakamsal biçimidir. Bu metin bittikten sonra mecmuada iki sayfa (60, 61) -sayfa numaraları kırmızı mürekkeple yazılmış olduğu hâlde- boştur.

⁵ Sure, ayet, meal bilgileri için Diyânet İşleri Başkanlığı veri tabanı (<https://kuran.diyamet.gov.tr/>) üzerinden ulaşılan Kur'an-ı Kerim, kaynak olarak kullanılmış; metin içinde kaynak ayrı ayrı gösterilmemiştir.

“Hüvallahüllezî” ifadesi kullanıldığı görülmektedir. Evlat ve nikâh konularının anlatıldığı bölümde ise “Fenkihû mâ tâbe leküm mine’n-nisâi” (Nisâ 4/3) ayet iktibası ile “Çocuk babanın sırrıdır.” anlamındaki “el-Veledü sırru ebihi.” hadisi yer almaktadır. Diğer hadis “hurma ağacı” faslında geçmektedir. Hadiste Hz. Peygamber, hurma ağacına neden hürmet edilmesi gerektiğini ashabına açıklamıştır. Mezkûr hadis, eserde şu şekilde geçmektedir: “İki cihân serveri peygamberimiz aleyhi’s-salâtü ve’s-selâm efendimiz buyururlar: ‘Hurma ağacına hürmet eylen.’ Ashap efendilerimiz eyitdiler: ‘Niçin yâ resûlallâh?’ Peygamber eyitdi: ‘Kaçan Hak Teâlâ Âdem peygamberi balçıktan yarattı ve ol balçıktan biraz kaldı. Ol balçıktan hurma ağacını yarattı, sizin helâlinizdir.’” Eserde kadınların anlatıldığı bölümde “er-Ricâlü kavvâmüne ale’n-nisâi.” (Nisâ 4/34) ayeti ile kadın ve erkeklerin özellikleri, birbirlerine eşitlik ve üstünlük durumları anlatılmıştır. Diğer ayet iktibası eserin 59. sayfasında yer almaktadır. Akrep faslındaki “Hak Teâlâ ne dilerse işler ve nice dilerse hükm ider, kimse ona muâriz olmaz.” duasından sonra “Lâ yüs’elü ammâ yefalü vehüm yüs’elün.” (Enbiyâ 21/23) ayet iktibası yer almaktadır. “Allah, yaptığından sorumlu tutulamaz; onlar ise sorguya çekileceklerdir.” mealindeki bu ayetten sonra Allah’ın kudreti anlatılmış ve müellif, kâtip ve mürettip için kitabı mütâlaa edenlerden dua isteğiyle metin tamamlanmıştır.

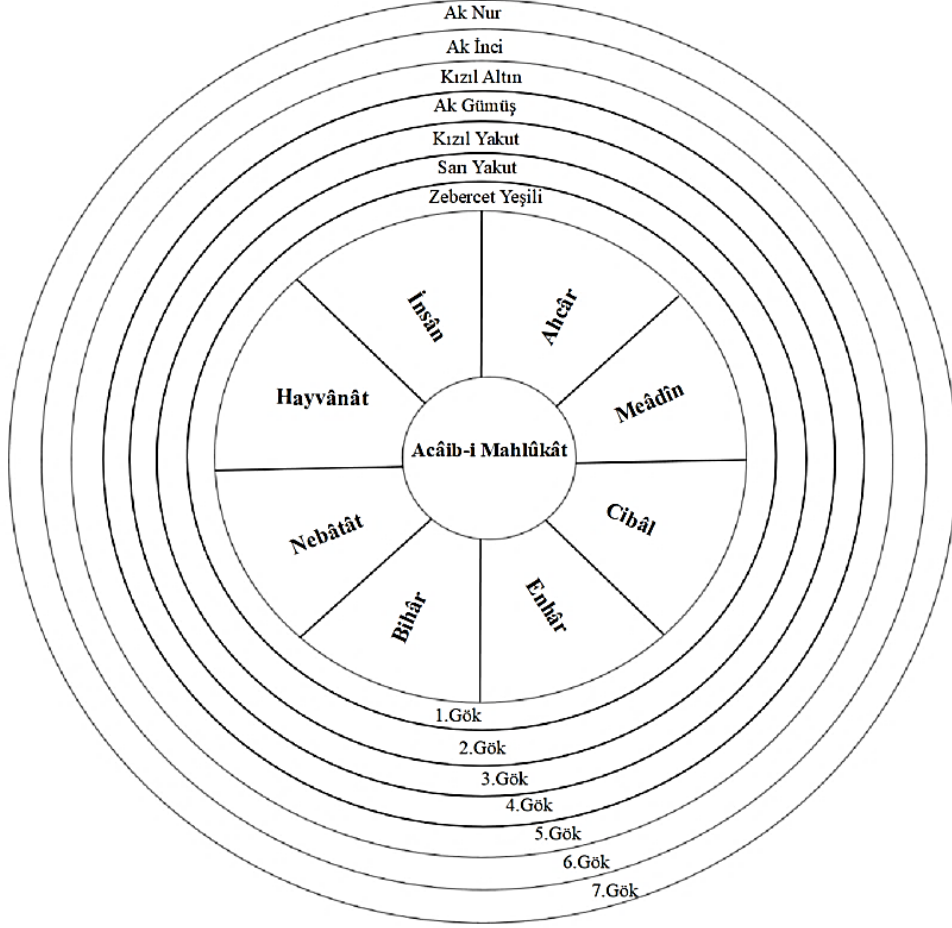
Acâibü’l-Mahlûkât, fasıllardan oluşmaktadır. İlk 22 fasılda günler, mevcudat, semâvât, melekler, aylar, denizler, hayvanlar, dağlar, nehirler, bitkiler⁶, madenler, taşlar ve insanlar açıklanmış; 22. fasılda tekrar hayvanlar anlatılmaya başlanmıştır. Eserde canlı-cansız varlıkların anlatıldığı 75 fasıl mevcuttur. Bunlardan bazılarının adları şu şekildedir: Semâvât (Şems, Kamer, Utarid, Müşteri, Zühre, Merih, Zuhâl), melekler (İsrâfil, Azrâil, Cebrâil, Mikâil, Kirâmen Kâtibîn, Münker Nekir), aylar (muharrem, safer, rebiülevvel, rebiülahir, cemaziyelevvel, cemaziyelahir, recep, şaban, ramazan, şevval, zilkade, zilhicce), denizler (Çin, Hint, Fâris, Kulzüm, Zenc, Mağrib, Hazar), dağlar (Türkistan, Semerkant, Kirman, Taberistan, Hürmüz), nehirler (Ceyhun, Nil, Fırat, Hint, Yemen), çeşmeler (Azerbaycan, Şiraz, Cürcan, İsfahan); madenler (altın, gümüş, bakır, kalay, demir, kurşun), taşlar (isfidac, zac, zenih, sadef, şap, akik, kehribar, mıknatıs, nişadır, zibak, kibrit, anber),

⁶ Ahmed Bicân’ın *Acâib-ı Mahlûkâtı* üzerine yapılmış üç yüksek lisans tezi (Yıldız 1989, Erdem 2018, Toprak 2019), nüshalardaki farklılıkların tespit edilmesi amacıyla karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Bu incelemeye göre üç yüksek lisans tezine konu olan nüshanın da Milli Kütüphane Yz. A 3028/1 olduğu görülmektedir. Osman Yıldız’ın 1989’da incelediği 80 varaktan oluşan bu nüshanın ilk yarısını (1a-40b) Serdar Toprak, diğer yarısını (40a-79b) ise Şadiye Erdem yüksek lisans tezi kapsamında tekrar inceleyip neşretmişlerdir. Söz konusu nüshadaki nebâtât bölümü, Türk Dil Kurumu Kütüphanesi Türkçe Yazmaları Yz. A 142/2 numaralı nüshaya göre daha ayrıntılı ele alınmıştır. Genel itibarıyla iki nüshada önemli farklılıkların olmadığını; fakat Yz. A 3028/1’deki nebâtât ile ilgili 35b-37a sayfalarındaki açıklamaların Yz. A 142/2’de yer almadığını söylemek mümkündür.

ağaçlar/bitkiler (turunç, elma, incir, nar, servi, ayva, fülful, üzüm, şeker kamışı, hurma). Eserde en uzun bölüm, 18 sayfadan oluşan (41-59) hayvanlar faslıdır. Hayvanlar faslı içinde ayrıca kuşlar ve haşerât alt başlıkları da yer almaktadır. Hayvanlar genel başlığında 19, kuşlar faslında 21, haşerât faslında ise 5 olmak üzere toplamda 45 hayvana dair acâiblikler anlatılmıştır. Ağaçlar, taşlar ve hayvanlara dair acâiblikler anlatılırken bunların şifa olma özelliklerine de değinildiği görülmektedir. Bu bağlamda metinde tedavi yöntemi açıklanan hastalık ya da sorunlar şu şekilde adlandırılmıştır: göze ak düşmesi, göze karasu inmesi (karasu hastalığı), sakankur (kertenkele) ısırığı, kelp (köpek) ısırığı, yılan ve akrep sokması, baş ağrısı, diş ağrısı, kulak ağrısı, beras (alaca hastalığı), masrû (sara), iç kanama, agu (zehir) içmek, uyuz, çıban, nasır, yara, bitlenmek, hafakan, verem, bahak (cüzzam, abraşlık hastalığı), bevâsır (basur), sarılık, burun kanaması, temregü, cüzzam, meflûç (felçli), sayru (hasta). Aşağıda *Acâibü'l-Mahlûkât*'taki canlı ve cansız varlıklara dair acâiblikler sınıflandırılarak açıklanmıştır.

***Acâibü'l-Mahlûkât*'taki ansiklopedik bilgi, âdet ve inanışlar**

Arapçadan tercüme olan *Acâibü'l-Mahlûkât*'ta yer, gök ve denizlerdeki garâbetlerden bahsedilmektedir (Devellioğlu, 2013: 7). Eserde “acâib” olarak nitelendirilen yaratılmış varlıklar, belirli bir düzende anlatılmıştır. Genel itibarıyla fasılların *günler, mevcûdât, semâvât, melekler, aylar, denizler, nehirler, madenler, taşlar, bitkiler* ve *hayvanlar* şeklinde sınıflandırıldığı görülmektedir. Farklı hususiyetleri ele alınan bu varlıklar, Allah'ın yarattığı varlıkların çok az bölümünü oluşturmaktadır. Bu inanış, eserde canlı ve cansız varlıklara dair fasılların anlatımı tamamlandıktan sonra dile getirilmiştir. Buna göre eğer bir kimsenin ömrü Hz. Nûh'un ömründen daha uzun olsa ve bütün ömrünü Allah'ın yaratmış olduğu varlıklar üzerine düşünmekle geçirse, yine de O'nun kudret denizinden bir damla bile kavrayamaz. Dolayısıyla eserde varlıklara dair sınırlı bilgi mevcuttur. Bu bölümde eserdeki fasıl başlıkları, öncelikle bir şekilde özetlenmiş; sonrasında ise tespit edilen bilgiler (ansiklopedik bilgi, âdet ve inanışlar), metin merkezli olarak değerlendirilmiştir.

Mevcûdât

Mevcûdâtın dışı iki kısımdır. Birinin hakikatini ve sûretini insanlar bilemez. Bunlar; arş, kürsî, melek, insandır. Fakat gökleri, yıldızları; yer ile gök arasındaki dağları, madenleri ve hayvanları bilmek mümkündür. Bunlar, gözle görülebilen cisimlerdir. Bunlardan hiçbiri, Allah'ın hikmeti olmadan hareket edemez.

Semâvât

Bu fasılda kızıl, ak, altın, gümüş, yakut, inci olmak üzere altı gökten ve şems, kamer, utarid, zühre, zuhal, merih, müşteri gibi gezegen ve yıldızdan bahsedilmiştir.

Felek, küre şeklindedir. Ortası, hareket hâindedir. Felek, ne ağır, ne hafif, ne sıcak, ne soğuk, ne ıslak, ne de kurudur. İlk gök, zeberced yeşili (cam

parlaklığında açık yeşil); ikinci gök, sarı yakuttan; üçüncü gök, kızıl yakuttan; dördüncü gök, ak gümüştan; beşinci gök, kızıl altından; altıncı gök, ak inciden; yedinci gök, ak nurdandır. Bunların hepsi bir kürede toplanmıştır. En aşağıdaki kamerdir; ondan yukarıda Utarid, sonrasında ise sırayla Zühre, Şems, Merih ve Zuhâl yer almaktadır. Zuhâl'den yukarıdaki felek, sevâbittir (Gezegenler dışında kalan ve yerinde durur gibi görünen yıldızlar); sonraki felek ise azam (büyük) olarak nitelendirilmiştir. Her feleğin bir yeri vardır. Bunlar, hareket ederler; fakat yer değiştirmezler. Feleğin hareketi hızlıdır/seridir. Hendese/geometri ilmine göre feleğin hareketinin hızı şöyle tarif edilmiştir. Hızlı giden bir at, ayağını kaldırıp yere indirme sürecinde arş, dokuz bin mil seyrederek/döner. Arşın hareket yönü, doğudan batıyadır. Gezegenlerin ve gezegenler dışında yerinde durur gibi görünen yıldızların hareket yönü ise batıdan doğuyadır. Felekler içinde hiç yıldız olmayan, sadece bir yıldız olan ve yıldızının sayısı bilinmeyen felek vardır. Yıldız olmayan feleğe arş ya da atlas felek denilmektedir. Gökte saman uğrusu gibi ak yıldızlar vardır. Araplar, bu yıldızlara Ümmü Nücüm demişlerdir.

Şems: Dördüncü gökte seyrederek (döner). Bir yılda 28 burcu döner ve geri başlangıç noktasına gelir. Gece ve gündüz muhtelif (farklı) olur. Şems, sa'd-ı ekberdir. Şemsin devri (dönüşü) bir yılda 360 gündür. Dönüş yönü, doğudan batıyadır. Kalınlığı, 53.074 mildir. Hacim bakımından büyük yıldızdır; ışık bakımından ise parlak yıldızdır. Felekte Şems, padişah; Ay, vezir; Utarid, kâtip; Zühre, hizmetçi gibidir. Güneş, dördüncü göktedir. Güneş dördüncü gökten yukarı olsa Dünya, soğuktan; dördüncü gökten aşağı olsa sıcaktan helak olurdu. Şemsin büyüklüğü altmış yer (Dünya) büyüklüğündedir. Güneş'in dönmesinin bir sebebi vardır. Ay, Şems ile Dünya arasında kara top gibidir. Dolayısıyla Ay'ın cismi, Güneş'in nuru ile Dünya arasında bir engel oluşturmaktadır.

Kamer: Nurunu Şems'ten alır. Gece Şems'in yerine nâib (vekil) olur. Kamer, Şems'ten istifade eder. Bazen bedr-i hilal (dolunay) şeklinde görünür. Bir ayda feleği kat eder. Kamer, yerin 39 parçasından bir parçası büyüklüğündedir. Kamer'in devri, 452 mil; kutru (çapı) ise 440 mildir. Cismi karadır ve parlaklığı, iki yüzlü güzengüye benzemektedir. Bir yüzü Şems'e, diğer yüzü ise yeryüzüne mukabildir. Kamer, Şems'ten ayrı olsa parlaklığı eksilir; Şems'in karşısında olsa parlaklığı artar. Ay tutulmasının sebebi, Ay ile Şems arasına Dünya'nın girmesidir. Şems, Arz'dan büyüktür.

Utarid: Utarid'in dönüş yönü, batıdan doğuya doğrudur ve bir tam dönüş süresi, bir yıldır. Kalınlığı 300.088 mildir. Büyüklüğü Dünya'nın büyüklüğünün 22 parçasından bir parçası kadardır. Devri, 420 mil; çapı, 273

mildir. Her burcunda 27 gün kadar durur. Vezirlere, muallimlere, dîvân ehline, yazıcılara, ilim sahiplerine, bezirgânlara mensuptur.

Zühre: Sa'd-ı asgardır. Seyri, Utarid gibidir; fakat Zühre, bazen hızlı bir şekilde güneşin önünden; bazen de arkasından gider. Zühre'nin kalınlığı 3.797 mil, çapı ise 4 mildir. Her burçta 29 gün durur. Büyüklüğü, Dünya'nın 34 parçasından bir parçası kadardır. Zühre; hizmetçilere, hatunlara, çalgıcılara ve ehl-i hevâyâ mensuptur. Üzgün olan bir kimse Zühre'ye baktığında üzüntüsü gider.

Merih: Nahs-ı asgardır (Merih Yıldızı). Tabiatı, kuru ve sıcaktır. On iki burcu bir yıl on ay yirmi günde döner ve başlangıç noktasına geri gelir. Beşinci göktedir. Büyüklüğü bir buçuk yeryüzü kadardır. Çapı, 100.805 mildir. Her burçta 40 gün olur. Cellatlara, yol kesicilere, fesatlara mensuptur.

Müşteri: Tabiatı, sıcak ve yumuşaktır. Bütün burcu, 11 yıl 10 ay 15 günde döner. Sa'd-ı ekberdir. Hacmi, 84 yeryüzü büyüklüğü kadardır. Çapı ise 4 yeryüzü büyüklüğündedir. Emirler, sultanlara, vezirlere mensuptur.

Zuhal: Nahs-ı ekberdir. 29 yıl 5 ayda bütün burcu döner. Kalınlığı 20.650 mildir. Hacmi, yeryüzünün 81 katı; çapı ise yeryüzünün 40 katı büyüklüğündedir. Tabiatı, kuru ve katıdır. Türklere ve avama mensuptur.

Melâike (melekler)

Bu fasılda öncelikle göklerde var olan melekler hakkında bilgi verilmiş; sonrasında ise *İsrâfil*, *Cebrâil*, *Mikâil*, *Azrâil*, *Kerrûbiyyûn*, *Kirâmen Kâtibîn* ve *Münker Nekir* melekleri fasıl başlıklarıyla tek tek açıklanmıştır. Esere göre göklerde duran melekler vardır. Meleklerin göklerde oluşu Allah'ın hikmetindedir ve bu bilgi (kutsal) kitapta da yazılıdır. Hiçbir damla yoktur ki onu bulutlardan melekler indirmiş olmasın. Yaratılmış bütün zerrelere hâli bu şekildedir. Rûhu'l-emîn, mukarreb melektir. Rûhu'l-emîn; feleklere, yıldızlara, anâsıra, madenlere, bitkilere ve hayvanlara vekil tayin edilmiştir. Ayrıca bu melek, feleğin sükûnetine kadirdir. Ona "rûh" adının verilmesi, nefesinden bir melek meydana gelmesi sebebiyledir.

İsrâfil: İsrâfil, Allah'ın bütün hükümlerini âlemde yerine getiren melektir. Rûhlar onun elindedir ve onda boru ağzına benzeyen, büyüklüğü yedi kat yer ve gök büyüklüğünde bir sûr vardır. Sûrun yeri, göğü, doğuyu ve batıyı kaplayan dört kanadı vardır. Allah'ın azameti sebebiyle başı arştta, ayakları topraktadır.

Cebrâil: Cebrâil'e emînü'l-vahy, hâzin-i kuds, rûhu'l-emîn, rûhu'l-kuds, nâmûs-ı ekber ve tâvûs-ı melâike denilmektedir. Altı yüz kanadı vardır. Bir

yeri helak etmek istediğinde helak edebilir. Makamı, kürsidedir (Arşın altında bulunan, yeri ve gökleri kaplayan sekizinci felek).

Mikâil: Bu melek, yaratılmış her şeyin rızkına vekildir. Yedinci göktedir; bahru'l-mescûr üzerindedir. Bu meleğin kanatlarının sayısını sadece Allah bilmektedir.

Azrâil: Canları almaya vekil olan melektir. Makamı Dünya'nın göğündedir. Ayakları, yedi kat yer altında; başı, en yüksek semâdadır. Yüzü, levhin (levh-i mahfûz) karşısındadır. Bütün yaratılmışlar, onun gözlerinin önündedir.

Kerrübiyyûn: Bu meleklerin iltifatları yoktur ve Allah'ın gayretine gark olmuşlardır.

Kirâmen Kâtibîn: Bu melekler "hafaza melekleri" de denir. İki tanedir; biri sağ, biri sol taraftadır. Bazılarına göre bu melekler, dört tanedir. Bu dört meleğin ikisi gece, ikisi ise gündüz gelmektedir. Hatta bir de hiç gitmeyen melek vardır; onunla bu meleklerin sayısı, beş olmaktadır.

Münker Nekir: Kabirde gelip soru soran ve giden meleklerdir. Münker Nekir, seyyâhûn (gezen) meleklerdendir.

Zaman

Eserde zaman konusunda günler ve aylar, fasıllar hâlinde anlatılmıştır. Günler *yevmü'l-cuma*, *yevmü's-sebt*, *yevmü'l-ehad*, *yevmü's-selâse*, *yevmü'l-erbaa*, *yevmü'l-hamîs*; aylar ise *mâh-ı muharremü'l-harâm*, *mâh-ı safer'ul-hayr*, *mâh-ı rebîu'l-evvel*, *mâh-ı rebîu'l-âhir*, *mâh-ı cemâziye'l-evvel*, *mâh-ı cemâziye'l-âhir*, *şehr-i şa'bân*, *şehr-i ramazânü'l-mübârek*, *şehr-i şevvâl*, *şehr-i zi'l-ka'de*, *şehr-i zi'l-hicce* şeklinde adlandırılmıştır. İlim insanlarına göre zamanın, feleğin bir miktar hareketi olduğu bilgisi verilmiştir. Bazılarına göre zaman, gece ve gündüzün devridir ve yüzyıllara, senelere, aylara, günlere ve saatlere ayrılmıştır. İnsanın zamanı ömrüdür. Ömür, insanın bütün malının başıdır. Saadeti ve mutsuzluğu onunla kazanır. İnsanın ömrü, kendisi için meçhul; Allah katında malumdur.

Cuma: Müminlerin bayramıdır ve kutlu gündür. Haccü'l-mesâkin, vuslat ve nikâh günüdür. Âdem ile Havva, Süleymân ile Belkıs, Yûsuf ile Züleyha, Mûsa ile Safûrâ, Hz. Muhammed ile Hz. Hatice-i Kübrâ ve Hz. Aişe bu gün kevn-i kabîn olmuşlardır. Hz. Âdem dünyaya cuma günü gelmiş, cennete cuma günü girip çıkmıştır. Cuma günü altı kere yüz bin kişi cehennemden azat olmuştur. İnanışa göre cuma günü tırnak kesen kişinin malı ve ömrü çok olur.

Sebt (cumartesi): Hile ve aldatma günüdür. Bu gün, uğursuzdur. Bu günde altı peygambere (Hz. Yûsuf, Hz. Sâlih, Hz. Nûh, Hz. İsâ, Mûsâ ve Hz.

Muhammed Mustafa) hile yapılmıştır. Cumartesi günü hurmanın yemişi toplanmış olsa seneye o ağaç hurma vermez. Cumartesi günü nasıl geçerse bir sonraki cumartesi gününe kadar öylece geçer. Bir kişi tırnağını cumartesi kesecek olsa tırnağı yaralanır. Bu günde avlanmak mübarektir.

Birinci gün (pazar): Hristiyanların bayramıdır. Dünya günlerinin ilkidir. Bu günde bağ bahçe dikilir. Allah, yıldızları, gökleri ve menzilleri bu günde yaratmıştır. Bir kişi bu gün tırnak kesecek olsa malının bir katı gider.

İkinci gün (pazartesi): Mübarek gündür. Hz. Muhammed Mustafa bu gün doğmuştur. Bu günde Cebrâil, Hz. Peygamber'e vahiy getirmiştir. Aynı zamanda Hz. Peygamber'in dünyadan ayrıldığı, bütün ümmetinin amellerinin kendisine bildirildiği; Hz. İbrahim'in Kâbe'yi yapmaya başladığı; Hz. Mûsâ'nın Tûr'a çıktığı gündür. İnanışa göre bu günde sefere çıkmak mübarektir.

Üçüncü gün (salı): Allah, hayvanları üçüncü gün yaratmıştır. Bu günde evde oturmak iyidir. Üçüncü gün kan günüdür. Kâbil, Hâbil'i bu gün öldürmüş; Hz. Circis, Hz. Yahyâ, Hz. Zekeriyya bu gün şehit edilmiştir. İnanışa göre bu gün tırnak kesen kişi, üzüntüden kurtulamaz.

Dördüncü gün (çarşamba): Bu gün, az hayırlıdır ve uğursuz sayılır; fakat hamam (yıkamak) mübarektir. Firavun, Semûd, Ad, Şeddâd, Kârûn, Hûd kavmi, Salih Kavmi, Lût kavmi bu dördüncü günde helak olmuşlardır. Bir ayın son çarşamba günü çok uğursuz bir gün sayılır. Dördüncü gün ile ilgili şöyle bir latife vardır. Bâyezîd birgün Yezîd'e gezintiye çıkmayı teklif eder. Yezîd çarşamba gününde olmaları sebebiyle kabul etmez. Bâyezîd ile Yezîd arasında bu güne dair soru-cevap şeklinde bir diyalog geçer. Bâyezîd'in "Hz. Yûnus ve Hz. Yûsuf bu gün doğmadı mı; Hz. İbrahim'e bu gün vahiy gelmedi mi; Hz. Muhammed, bu gün kâfirleri helak etmedi mi?" sorusuna Yezîd şu cevapları verir: "Hz. Yûnus, bu gün doğduğu için mekânı balık karnı olmuş ve çıplak/yoksul kalmıştır. Hz. Yûsuf, bu gün doğmuş ve esir olup zindana atılmıştır. Hz. İbrahim, Nemrûd tarafından mancınığa konulup ateşe atılmıştır. Hz. Muhammed, bu günde nice sefer zahmeti çekmiştir." Dolayısıyla malum olduğu üzere bu gün uğursuzdur. Ayrıca eserde nehirlerin ve pınarların/kaynakların bu gün yaratıldığı bilgisi mevcuttur.

Beşinci gün (perşembe): Perşembe günü mübarektir. Allah, nuru ve ateşi; cenneti ve cehennemi bu gün yaratmıştır. Bu gün hâcet (ihtiyaç) ve fetih günüdür. Hz. Muhammed Mekke'yi, Hz. Mûsâ Mısır'ı bu gün fethetmiş; Hz. Yûsuf, Mısır'ın tahtına bu gün oturmuş; Hz. Yâkup, Hz. Yûsuf ile bu gün buluşmuş/kavuşmuş; Hz. İsmâil, bu gün dünyaya gelmiştir. İnanışa göre bir kişi tırnağını bu gün kesecek olsa ağrısı gider ve iyileşir; fakat bu gün hacamat mübarek değildir.

Aylar: Bir yıl, 354 gündür. Bir yılda bazen 11 gün, bazen ise 12 gün eksik olur.

Muharrem: Arap takvimine göre muharrem ayı yılbaşısıdır; fakat Acem'e göre yılbaşı Nevrûz'dur. Bu ayda savaş yapmak haramdır. Bu ayın yedinci gününde Hz. Yûnus, balığın karnından çıkmıştır. Ayrıca bu ayın yedinci gününde Allah; Firdevs'i, Mikâil'i, İsrâfi'i, Cebrâil'i yaratmış; Hz. Âdem tevbe etmiş; Hz. Nûh, seksen kişi ile Cudi Dağı'nda toplanmış; Hz. İdris, göğe yükselmiş; Lut kavmi helak olmuş; Hz. İbrahim doğmuş; Hz. İbrahim'e ateş gülistan olmuştur. Hz. Mûsâ, Firavun'u suda boğmuş; Kârûn'u yer bu gün yutmuş; Hz. Yûsuf, kuyudan kurtulmuş; Hz. Yakup'un gözleri açılmış; Hz. Dâvûd, Hz. Yahyâ, Hz. İskender, Hz. Sâlih bu ayın yedinci günü dünyaya gelmiştir. Hz. Süleyman, tahta geçmiş; Hz. Eyyûb zahmetten kurtulmuş; Hz. Yûnus'un kavmi azaptan kurtulmuş; Hz. Hüseyin şehit edilmiş; Hz. İsâ'nın kavmi hınzır olmuş; Nemrûd helak olmuştur. Hz. İsâ, bu ayın yedinci günü doğmuş ve göğe yükselmiştir. İnanışa göre bir kimse muharrem ayının yedinci günü gözüne sürme çekse gözü asla ağrımaz. Ayrıca bu ayın 16. günü Beytül-Makdis, kible olmuş; 17. günü Ebâbil kuşu, Ashâb-ı Fil'i helak etmiştir.

Safer: Eserde *mâh-ı safer'ul-hayr* olarak anılan bu ayın isimlendirilmesiyle ilgili Benî Adnan adlı bir kavimden bahsedilmiştir. Bu kavimdeki kişiler, yiğit ve savaşçıdır. Safer ayını mübarek gördükleri için bu ayda savaşmışlardır. Ayrıca safer ayının ilk gününde Hz. Hüseyin'in mübarek başı gövdesinden ayrılmış ve Dimaşk'a götürülmüş; 20. günü ise Hz. Hüseyin'in mübarek başı geri vücudu ile birleşmiştir.

Rebiülevvel: Esere göre bu aya rebiülevvel denilmesinin sebebi şu şekildedir: Bir kavim, çiçeklerin, çimenlerin, güllerin filizlendiği bir zamanda sefere çıkmışlar ve bu aya "rebi" adını vermişlerdir. Ondan önce ise bu ayın adı "havvan"dır. Hz. Muhammed, bu ayın sekizinci gününde Medine-i Münevvere'yi makam edinmiş; onuncu gününde Hz. Hatice ile evlenmiş; on ikinci gününde dünyaya gelmiş ve yirmi üçüncü gününde vefat etmiştir.

Rebiülahir: Bu ayın ilk gününde Yûsuf Haccac, Kâbe'yi tamir ederek tamamlamıştır. On dördüncü gününde namaz farz olmuştur. Bu aya rebiülahir denilmesinin sebebi, Hz. Mûsâ'nın kavmi Mısır'dan kaçarken denizi geçmiş ve bu süreçte içinde buldukları son yaz ayına rebiülahir adını koymuşlardır. Daha önce ise bu ayın adı "vebsan"dır.

Cemaziyelevvel: Bu ayın adının cemaziyelevvel olması bir olaya dayanmaktadır. Rivayete göre bir zaman Melikşah adlı bir padişah vardır. Bu padişah, Gûzar adlı başka bir padişahla savaşmış ve bozguna uğrayarak çölde bir yerde konaklamak zorunda kalmıştır. O gece çölde soğuktan suların donduğunu gören, daha önce böyle bir soğuk görmeyen Melikşah ve

yanındakiler, bu durumu tuhaf karşılamışlar ve bu ayın adına cemaziyevvel demişlerdir. Önceden adı “hanin” olan bu ayın sekizinci günü Hz. Ali doğmuş; beşinci günü vefat etmiştir. Rivayete göre bir kızıl deve Hz. Ali’yi alıp götürmüştür. Devenin Hz. Ali’yi nereye götürdüğünü ancak Allah bilmektedir; fakat zahirde Hz. Ali’nin ayrıca bir kabri bulunmaktadır.

Cemaziyelahir: Cemaziyelahirden önce bu ayın adı “rubbey”dir. Cemaziyevvelden sonraki ay da soğuk olduğu için Melikşah ve kavmi bu aya cemaziyelahir adını koymuşlardır. Bu ayın ilk gününde Cebrâil, Hz. Muhammed’e gelmiştir. Dokuzuncu gününde Cafer es-Sâdık doğmuş; on dördüncü günü Hz. Mûsâ’nın kızı doğmuş; on beşinci günü ise ibn-i Zübeyr, Kâbe’yi yıkmıştır. Dolayısıyla bu gün mübarek değildir. Cafer es-Sâdık, Hz. Muhammed’in sözü üzerine sonrasında Kâbe’yi yeniden yapmıştır. Ayrıca Hz. Fatıma bu ayın yirminci günü doğmuştur.

Recep: Önceden adı “mefsul” olan bu ayın ilk günü Hz. Nûh, gemi yapmış; yirmi yedinci gününde Hz. Muhammed miraca yükselmiş; yirmi sekizinci gününde ise Hz. Peygamber’e nübüvvet verilmiştir.

Saban: Bu ayın adı önceden “azil”dir. Üçüncü gününde Hz. Hüseyin, dördüncü gününde ise Hz. Hasan dünyaya gelmiştir. On beşinci gecesini Berat gecesidir. On altıncı gecesinde kıblenin yönü Kudüs’ten Kâbe’ye dönmüştür.

Ramazan: Önceden adı “natık” olan bu ayın adının hikâyesi esere göre şu şekildedir: Hz. İsmail, zalim bir kişi olan Cürhüm’ün Mekke’ye geldiğini işitir ve onun ardından Mekke’ye gelir. Yolda sıcağın Hz. İsmail’in ayaklarının derisi dökülür ve güçsüz kalır. Bu sebeple bu ayın adı “ramazan” konulmuştur. Ramazanın üçüncü gününde Hz. İbrahim’e suhuf inmiş; dördüncü gününde Cebrail, Hz. Muhammed’e Kur’an-ı Kerim’i indirmiştir. Yedinci gününde Hz. Musa’ya Tevrat indirilmiş; on sekizinci günü Hz. İsa’ya İncil indirilmiştir. Yirmi yedinci gününde ise Bedir Savaşı olmuştur.

Şevval: Bu ayın adı şevvalden önce “val”dir. Bu ayın ilk günü rahmettir, bayram günüdür. Ayın yedinci gününde ise Hz. Hamza, şehit edilmiştir.

Zilkade: Bu ayın adı zilkadeden önce “vezene”dir. Kırız adında bir ulu padişah vardır. Bu padişah her zaman savaş yapmasına rağmen sadece bu ayda savaşmamıştır. Bu sebeple ayın adına zilkade denilmiştir. Ayın dördüncü gününde Ashab-ı Kehf mağaraya girmiş; beşinci gününde Hz. İbrahim Kâbe’yi inşa etmiş; yedinci gününde Hz. Mûsâ Firavun’dan kaçıp Nil’i geçebilmiş, Firavun geçemeyip askerleriyle helak olmuştur.

Zilhicce: Hz. Musa Tur Dağı’ndan inerek Kudüs’e gelmiş; Kudüs’ü tavaf edip hac yapmış ve önceden adı “bürek” olan bu aya “zilhicce” adını koymuştur. Bu

ayın onuncu gününde bayram olmuştur. Bayram cuma gününe geldiğinde ise hacc-ı ekber olur.

Bihâr (denizler)

Esere göre günler ve aylar faslından sonra denizleri bilmek gerekir. Bu bölümde *Bahr-ı Muhît*, *Bahr-ı Çin*, *Bahr-ı Hind*, *Bahr-ı Fâris*, *Bahr-ı Kulzüm*, *Bahr-ı Zenc*, *Bahr-ı Mağrib*, *Bahr-ı Hazar* hakkında bilgi verilmiştir.

Bahr-ı Muhît: Suların ulusudur. Bütün âlemi kaplayan bu denizin kenarını kimse bilemez. Rivayete göre İskender, Bahr-ı Muhît'in çevresini öğrenmek amacıyla iki yıllık erzakla donatılmış bir kadirgayı batı yönüne gönderir. Yetmiş iki dil bilen bir reisin idaresindeki kadirga bir yıl denizde yol aldıktan sonra herhangi bir kıyı göremeyip geri döner. Bu süreçte karşılaştıkları başka bir kadirgayla savaşır galip gelir. İki taraf arasında bir kadın ve bir erkek karşılıklı olarak değiştirilir. Kadirga bir yıl sonra geri döner ve İskender'e yaşananlar anlatılır. İskender'in gönderdiği kadirgaya alınan adam bir kadınla evlendirilir. Bu çiftten dünyaya gelen çocuk babasının dilini öğrenir ve bu sayede adamın nasıl bir yerden geldiği hakkında bilgi edinilir. İskender, çocuktan öğrendiklerinden sonra Allah'ın yaratışındaki sonsuz çeşitliliğin bütünüyle kavranamayacağını anlar. Dolayısıyla âlemdeki acâiblikler görülüp Allah'ın kudreti karşısında insanın kendi aczini kabul etmesi gerekmektedir.

Çin Denizi: Bahr-ı muhitten sonra en büyük deniz Çin Denizi'dir. Allah, sadece deniz üzerinde duran ve balık yiyen ak kuşlar yaratmıştır. Yaz ve kış bu deniz, on beş gün hareket etmeden durur. İnci, bu denizden çıkar. Bu denizde bir ada vardır ve bu adanın dağlarında altın çıkmaktadır. Ayrıca bu denizde bir ada daha vardır ki bu adada da koça benzeyen, yarasa gibi kanatları olan uçan kediler; filleri yutan yılanlar; su sığırı gibi beyaz maymunlar; kızıl, ak ve yeşil dudukuşları; kızıl ve yeşil tenli, kanatlı, uçan adamlar; geyiğe benzeyen canavar ve kuyruğu olmayan sığır vardır. Bakkam, abanus, kâfur ağacı, kalye miski bu adada yetişir. Misk, Çin Denizi'ndeki geyiğe benzeyen canavarın karnındaki kandan olur.

Hint Denizi: Bu denize Fâris ve Zenc Denizi karışır. Hint Denizi'nde yirmi bin ada vardır. Bu adalardan birinin adı Bartayıl'dır. Bartayıl'deki insanların yüzü, kalkana; saçları ise atların kuyruklarına benzer. Bu denizde gece gündüz ateş gibi yanan bir ada vardır. Bu adanın insanların başları yoktur; gözleri göğüsleri üzerindedir; ağızları ise iki memeleri arasındadır.

Fâris Denizi: Bu deniz, mübarektir. Altı ay doğudan batıya, altı ay batıdan doğuya akar. Bu denizin adalarında gümüş, demir, bakır, akik ve çeşitli yakutlar bulunur. Bu denizde giren gemilerin çıkamadığı iki girdap vardır. Adalardan birinin adı, Lengalus'tur. Bu adanın insanları yalın ayak yürürler.

Burada demir, kıymetlidir; altın ve gümüş çok olduğu için kıymetli değildir. Bu adada pamuk gibi anber yetişir. Büyük balıklar, bu anberleri yiyerek ölürler. Balıklar karaya vurduğunda da insanlar, balıklardaki anberi alırlar. Anber, her yere bu denizden yayılır.

Kulzüm Denizi: Kulzüm denilen yer, bir şehirdir. Rivayete göre Kulzüm ile Yemen arasında büyük bir il vardır. Bu ilin hükümdarı kendisine itaat edilmediği için Yemen ile Kulzüm arasında 600 kulaç uzunluğunda bir kanal açtırır ve Kulzüm'ün suyunu Yemen'e doğru akıttırır. Yenbu, Medyen ve Eyle'yi geçen su, Bahr-ı Muhî't'e ulaşır. Bu denizde bir büyük balık yetişmektedir. Bu balık avlandığında ak pamuk gibi olur. Kadınlar, pamuğu eğirip dokuyarak bez yaparlar. Bu bezden yapılan kaftanı da bu ilin ulu kişileri giymektedir.

Zenc Denizi: Süheyl yıldızının altında olan bu denizde dalga yoktur, köpüklenmez. Bu denizdeki bir adada yemiş vermeyen, bazen kenarlarında anber olan ağaçlar yetişmektedir.

Mağrib Denizi: Bu denizde yüzü insana benzer, ak sakallı, gövdesi kurbağaya benzer bir balık vardır. Ayı balığı denilen bu balık; gündüz karada gece ise denizde olur. Bu denizde ayrıca karada uçar gibi uçan balıklar vardır. Aynoros'a yakın bir adada sağ kulağında "lâ ilâhe illallâh", sol kulağında ise "Muhammedü'r-resûlullâh" yazan bir balık vardır.

Hazar Denizi: Hazar, Cürcan ve Taberistan'ın doğu tarafında deniz kenarında bir şehirdir. Bahr-ı Muhî't'e ulaşıp ulaşmadığını kimse bilmemektedir. Hazar Denizi'nin uzunluğu 800 mil, eni 600 mil, çapının çevresi ise 4500 mildir. İçinde her biri 6-7 mil uzunluğunda balıklar, sayısız ejderhalar vardır.

Arz (yeryüzü)

Yeryüzü yuvarlaktır. Bu sebeple doğusu ve batısı farklıdır. Yeryüzünün her karışında maden, bitki ve hayvan vardır. Yeryüzü, suya düşmüş; yarısı suya batmış bir çubuk kalkan gibidir. Bazılarına göre yeryüzü, düzdür. Bazılarına göre ise yer, döner; gökler, durur; ay ve güneş bir yerde durmaktadır. Yeryüzü ile ilgili bilgiler; İskender Efridun, Süleyman ve Erdeşir'den öğrenilmiştir. Onlar, yeryüzünü ve denizleri mil mil yazmışlardır. Yeryüzü dört bölüktür. Bunlar: *rub'-ı şimâl*, *rub'-ı garb*, *rub'-ı şarkıyye* ve *rub'-ı muhterik*.

Cibâl (dağlar)

Bu fasılda Ebû Kubeys'teki *Evlistan Dağı*, Türkistan'daki *Zenciler Dağı*, Kirman'daki *Cebel-i Sûr*, Taberistan'daki *Cebel-i Mercân*, Hürmüz'deki *Cebel-i Hürmüz* ile ilgili kısa bilgi verildiği görülmektedir.

Evlistan Dağı: Ebu Kubeys'teki dağda bir kişi koyun başı yese hiçbir zaman o kişinin başı ağrımaz. Bir kişi ekmek yerken o dağı geçse sonrasında asla bir köpek o kişiyi ısırılmaz.

Zenciler Dağı: Türkistan'da Zenciler adında bir dağ vardır. Bu dağda koyun başı gibi altın ve gümüş bulunmaktadır. Bu cevherleri yerli halk aldığında helak olur; garipler aldığında ise helak olmazlar.

Cebel-i Sûr: Kirman'da Cebel-i Sûr adında bir dağ vardır. Bu dağdan bir kişi taş kıracak olsa o taş içinden insan suratlı başka bir taş çıkmaktadır. Bu taş, kum gibi yapıp suya döküldüğünde ise tekrar insan sûretli bir taşa dönüşmektedir.

Cebel-i Mercân: Taberistan'da Cebel-i Mercân adında bir dağ vardır. Bu dağdan yağmur damlaları gibi dört/altı ya da sekiz köşeli taşlar düşmektedir.

Cebel-i Hürmüz: Hürmüz'de Cebel-i Hürmüz adında bir dağ vardır. Bir kişi *ya hû* dediğinde su, durur akmaz; *ya men hû* dediğinde ise su, tekrar akmaya başlar.

Ayrıca Semerkant'ta da bir dağ vardır. Bu dağa yaz günlerinde kar yağar, soğuk olur; kış günlerinde ise otları yakacak kadar çok sıcak olur.

Enhâr (nehirler)

Bu fasılda *Fırat* ve *Nil nehrine*; *Hind*, *Ceyhun* ve *Yemen*'deki bir ırmağa dair açıklama mevcuttur. Esere göre yedi iklimde iki yüz kırk ırmak vardır. Bunlar, yedi denize karışırlar. Ceyhun, Fırat, Nil, Hint bunlardan bazılarıdır.

Ceyhun: Bedehşan'dan çıkıp Harezme uğrar. Bu ırmağın suyu çıktığı vakit donarak buz olur ve bir kafil bu buz üzerinden geçebilir.

Fırat: Ermeniye'den çıkıp Ahlat'a, Malatya'ya, Samisat'a uğrar; Dicle'ye karışıp Fâris Denizi'ne dökülür.

Nil: Dünyadaki en uzun nehir Nil'dir. Bir ay İslam ülkesinden; bir ay Nube'den; dört ay ise harap yerlerden akar ve Cebel-i Kamer'den çıkar. Hatt-ı İstiva'nın (ekvator) ardından gelerek İskenderiye civarından Akdeniz'e dökülür.

Hint: Sicistan'dan çıkan ulu sudur. Bu ırmağa bin ırmak karışır; fakat ırmağın suyu artmaz. Bin yerden çıkar; fakat ırmağın suyu eksilmez.

Yemen'de bir ırmak vardır. Bu ırmak, güneş doğduğunda doğudan batıya; güneş battığında batıdan doğuya akmaktadır.

Çeşmeler

Bu fasılda ilk olarak Azerbaycan, sonrasında ise Şiraz, Cürcan, Nihâvend ve İsfehan ile Şiraz arasındaki bir çeşmeden bahsedilmektedir.

Azerbaycan'daki çeşmeden akan su, bir kaba konulduğunda su donar. Şiraz'daki bir dağda bir çeşme vardır. Bir kişi bu çeşmeye pislik bıraksa su, bu pisliği bırakan kişinin peşinden gider; yetişirse onu boğar, yetişemezse geri yerine gelir. Cürcan'daki çeşmeden su alınmaya gidilip de yoldaki canlılardan biri (kurtcağız) öldürüldüğünde su kaplarının hepsi kokar, çürür. Su dökülüp yol üzerindeki bu canlılar (kurtcağızlar) kaldırıldığında ancak kolay bir şekilde su alınabilir. İsfehan ile Şiraz arasındaki çeşmeden bir kap ile su alınsa ve bu su kabı yere konulursa orada bu suyu seven sığırcık kuşları olur. Bu kuşlar, o suyun üzerinden hiç gitmezler. Bakır kapla bu çeşmeden su alınsa kuşlar da peşine gider; nerede çekirge olsa kuşlar bu çekirgeleri helak ederler. Nihavend'de bir çeşme vardır. Suyu ihtiyacı olan bir kişi, uzaktan suya ihtiyacı olduğunu söylese su, o kişinin peşine gider. Sonrasında o kişi, su ihtiyacının giderildiğini söylediğinde su tekrar yerine döner.

Harita 1: *Acâibü'l-Mahlûkât*'ta Geçen Yerlerin Haritadaki Dağılımı⁷

⁷ Harita, *Acâibü'l-Mahlûkât*'ta geçen deniz/okyanus, nehir/ırmak, dağ ve çeşmelerin Dünya haritasındaki konumlarının toplu olarak gösterilmesi amacıyla farklı kaynaklar, uygulamalar ve yazılımlar kullanılarak tarafımızca hazırlanmıştır. Yerlerin gösteriminde yararlanılan kaynaklar ve uygulamalar şu şekildedir: *Historical Atlas of Islam* (Ruthven ve Nanji, 2004), 16. Yüzyıl Osmanlı Devleti Haritası (<https://www.harita.gov.tr/uploads/files/products/osmanli-devleti-haritasi-egitim-amacli-164.pdf>), Google My Maps (<https://mymaps.google.com/>), Dünya Fiziki Haritası (http://cografyaharita.com/haritalarim/li_dunya_fiziki_haritasi.png), Dünya Siyasi Haritası (<https://www.harita.gov.tr/urun/dunya-siyasi-haritasi-/207>), *Dünya Siyasi Haritası* (http://cografyaharita.com/dunya_siyasi_haritasi.html), ArcMap 10.5.

<u>Deniz – Okyanus</u>	<u>Nehir – Irmak</u>	<u>Dağ</u>	<u>Çeşme</u>
1-Bahr-1 Mağrib	1-Fırat	1-Ebû Kubeys	1-Nihâvend
2-Bahr-1 Zenc	2-Nil	2-Zenciler Dağı	2-Cürcân
3-Bahr-1 Hint	3-Ceyhun	3-Cebel-i Mercân	3-Azerbaycan
4-Bahr-1 Hazar	4-Hint	4-Cebel-i Hürmüz	4-İsfahan-Şiraz
5-Bahr-1 Kulzüm	5-Yemen	5-Cebel-i Sûr	5-Şiraz
6-Bahr-1 Fâris			
7-Bahr-1 Çin (Güney)			
8-Bahr-1 Çin (Doğu)			

Meâdîn (madenler)

Esere göre madenler, duman ile duhandan olurlar ve madenlerin aslı yedidir. Bu yedi maden şunlardır: altın, gümüş, tunç, bakır, kalay, demir ve kurşun.

Altın, eskimez; ateşte yanmaz. Altın, yumuşaktır; sarısı berraktır; kokusu hoştur; ağırlığı topraktanır; sarılığı ateşendir; yumuşaklığı cıvadandır. Bir kimse altın taşısa mutlu olur; altından sürme yapsa gözleri güçlü olur. Altın iğne ile kulak delindiğinde bu delik kapanmaz.

Gümüş, altına yakın bir madendir. Yenir, eskir ve çürür. Gümüşe kurşun ve cıva kokusu geldiğinde gümüş, parça parça olur; borak katıldığında yeniden birleşir.

Bakır, gümüşe yakın madendir. Maddesi galiz olduğu için kiri çok olur. Bakır olan suya sirke bırakılsa su buhar olur. Bakır iğne ile kulak delindiğinde sonrasında delik kapanmaz.

Kalay, gümüşe yakındır. Yemişi dökülen bir ağaca kalay asılsa ağacın yemişi artık dökülmez. Kalayın tozu, paslanmış kılıca sürüldüğünde kılıç artık paslanmaz.

Demirin bütün madenlere çok faydası vardır. Bu sebeple bütün sanat alanlarında demir kullanılır. Levha yapılmış demir parçası, kişiyi kuvvetli ve korkusuz yapar. Demirden sürme yapılsa göze fayda sağlar, ısırık yarasına sürüldüğünde ağrıya faydası vardır.

Kurşunun çoğu kirdir ve kiri, altını helak eder. Elmas, kurşun ile kırılır; başka bir şeyle kırılmaz.

Tunç, Çin'de çıkar. Rengi siyah ya da kızıla yakındır. Tunç ile göz kılı koparıldığında ondan sonra kıl çıkmaz.

Ahcâr (taşlar)

Bu fasılda *isfidaç*, *billur*, *borak*, *zac*, *zernih*, *sadeş*, *akik*, *kehribar*, *lacivert*, *mıknatıs*, *nişadır*, *yakut*, *zibak* taşları hakkında bilgi mevcuttur. Esere göre

bazı taşlar, renklerini yıldızlardan alırlar. Örneğin kara taş, Zühal'den; yeşil taş, Müşteri'den; kızıl taş, Merih'ten; sarı taş, Güneş'ten; gök taşı, Zühre'den; alaca taş, Utarid'den; beyaz taş, Ay'dan rengini alır. Güneş'in sıcaklığı bir yere fazla ulaştığında orada katı/sert taş; az ulaştığında tuz, borak ya da şap olur.

İsfidaç: Bir kişiyi yılan ısırca ya da akrep soksa o kişiye isfidaç sürülse yara iyileşir. İsfidaç, su ile karıştırılıp pireli eve serpildiğinde o evdeki pireler ölür.

Billur: Parlak güneşe karşı billur, pamuk ya da bir bez parçası yan yana konulsa billur, güneşin sıcaklığını alarak bunları yakar. Üzerinde toz toprak olmayan billur, ağrıyan dişe konulduğunda ağrı geçer.

Zac: Uyuza, çibana, nasıra ve burun kanına sürüldüğünde sıkıntı geçer.

Zernih: Zeyt (zeytinyağı) ile karıştırılıp kehle (bit) sarmış kişiye sürüldüğünde kişi bittten kurtulur. Sinek ve sıçan olan evde zac ile buhur/tütsü yapıldığında o evden sinek ve sıçan gider. Gül yağı ile karıştırılıp nasır olan yere sürüldüğünde nasır iyileşir. Tütsü yapıldığında evdeki sinekler ölür; tatlı ile karıştırıldığında bu karışımı yiyen sinekler ölür.

Şap: Kan akan yere sürüldüğünde sıkıntı gider.

Sadef: Sirke ile ezilip burun kanına sürüldüğünde sıkıntı gider. Yakılıp dişe sürüldüğünde dişleri beyazlatır. Kıl çıkan göze kıl alındıktan sonra sadef sürülse bir daha kıl çıkmaz. Sadefin bir parçası, dişleri çıkmamış bir çocuğun koynuna konulduğunda bu çocuğun dişleri çabuk çıkar.

Akik: Bu taş, insandaki kibri alır. Bıçak ile kazınan akik, dişlere sürüldüğünde ağızdaki koku gider; kanı dindirir ve dişler, beyaz olur.

Kehribar: Vereme ve hafakana (çarpıntı) iyi gelir; akan kanı durdurur. Uyuyamayan ya da insanlar içinde itibarı olmayan bir kişi lacivert taştan yapılmış yüzüğü parmağına taksa sorundan kurtulur.

Mıknatıs: Süt ile ezilip zehir içmiş bir kişiye içirildiğinde kişinin sıkıntısı gider. Çocuğu olmayan kişi mıknatıs taşısa ikiz çocuk dünyaya getirir. Bir parça mıknatısı boynunda taşıyan kişi, unutkan olmaz; akli başında ya da zeki olur.

Kireç: Kanayan yere sürüldüğünde kan durur. Pire olan eve kireç serpildiğinde o evden pireler gider.

Nişadır: Hamam buharında meydana gelir.

Yakut: Bu taşın aslı sudur. Sert taş içinde meydana gelir. Ateş, yakmaz; sertliğine demir, etki etmez. Kış mevsiminde bir bardağa yakut konulsa bu bardaktaki su dökülmez.

Zibak: İlk hâli gümüşdür; havadan bir maden ulaşması sonucunda zibak olur. Zibak, fareye yedirildiğinde fare helak olur.

Kibrit: Siyah cesedi, beyaz yapar. Yaralı ya da verem olan bir kişiye güneşe karşı kibrit sürülse o kişi iyileşir. Yanmış kibrit sirke ile karıştırılıp bahaka (cüzzam) sürülse yine sıkıntı gider.

Anber: Bu konuda ihtilaf vardır. Bazılarına göre denizde yetişir; bazılarına göre ise deniz sığırının pisliğidir. Anberi üzerinde taşıyan kişinin hafızası kuvvetli, gönlü münevver olur.

Nebâtât (bitkiler)

Bu fasılda *göl, turunç, elma, incir, nar, servi, ayva, fülful, fındık, üzüm, şeker kamışı, hurma* ağaçları hakkında çeşitli bilgiler mevcuttur. Esere göre Allah, her nesne için bir alet yaratmıştır. Topraktaki çekirdeğe güneşin sıcaklığı ulaştığında çekirdek yarılar. Allah, çekirdeğe bir kuvvet verir; çekirdek su ile toprağı kendine çeker ve sırayla sinir, özdek, yaprak, çiçek ve yemiş meydana gelir. Bazı ağaçların yemişi vardır, bazıının ise yemişi yoktur. Dişi ağacın yemişi olur, erkek ağacın yemişi olmaz. Erkek ağaç kuvvetini kendine çekerek büyük olur. Dişi ağaç ise kuvvetini kendine ve yemişe harcar; bu sebeple küçük olurlar. Allah, ağaçlara güzel bir süs olarak yapraklar vermiştir. Bu yapraklar, yemişleri güneşin sıcaklığından saklayıp korurlar. Yapraklar, yemişlerle beraber değil biraz yukarıda yaratılmıştır. Bu durum, güneş ışınlarının belirli ölçüde yemişe ulaşması ve yemişin ham kalmadan büyümesi ile ilgilidir. Yaprakların yemişten önce dökülmemesinin sebebi, güneşin sıcaklığının yemişleri yakmaması; yaprakların belli dönem dökülmesinin sebebi ise ağaçların zayıf kalmamaları içindir.

Turunç ağacı: Bu ağacın dibinde pamuk yakıldığında yemişi çok olur. Bu kül, kireç ile karıştırılıp turunç ağacına sürüldüğünde yemişi diğer yıla kadar dökülmez. Bir kişi soğan ya da sarımsak yedikten sonra süci (şarap) içse sonrasında da turunç yaprağı yese soğan ve sarımsağın kokusu gider. Buğday ya da arpa arasına turunç bırakıldığında orada kurt olmaz. Akrebin soktuğı yere ya da yılanın ısırduğı yere turunç suyu sürülse sıkıntı giderilir. Turunç suyu, bir kadının göbeğine sürülse o kadın oğlan (çocuk) doğuramaz. Ham turunç suyu, bir yazıya sürülürse yazı belirsiz olur.

Elma ağacı: Bu ağaç dikilirken fidanına bal sürülse ağacı kurt yemez. Kırmızı gülün suyu, elma ağacına dökülürse ağacın elmaları kızıl olur. Elma ağacının yaprağının suyu, zehir içmiş; yılan ve çıyan ısırılmış ya da akrep sokmuş bir kişiye içirildiğinde kişi iyileşir.

İncir ağacı: Zeytin suyuyla incir ağacı sıvandığında ağacın inciri tatlı olur ve dökülmez. Bu ağacın dalı yakılıp kaynatıldıktan sonra suyu çürümüş diş sürüldüğünde diş iyileşir. Külü, bir bahçeye serildiğinde o bahçedeki kurtlar helak olur. İncir yaprağı köpek ısırığına sürüldüğünde yara iyileşir. Sürekli incir yiyen kişinin rengi güzel olur; fakat inciri çok yiyen kişide kehle (bit) fazla olur.

Nar ağacı: Bütün narların tanelerinin sayısı aynıdır. Narın üstündeki parçacıklar çift ise tane çift olur. Nar kabuğu, buğday ya da arpa arasına konulduğunda kurt olmaz.

Servi ağacı: Bu ağacın bir parçası, sirke ile pişirilip diş ağrısına sürüldüğünde (ya da üzerine bastırıldığında) ağrı gider.

Ayva ağacı: Bu ağacın yaprağı tütsü gibidir. Bir kişi ayva ağacının çiçeğini yese gönlü kutlu olur. Bu ağacın yemişi, mideyi güçlü yapar; susamış kişi, ayva yese harareti gider. Hamile bir kadın üçüncü ayında ayva yese güzel çocukları olur. Sütü eksilen bir kadın, ayvayı bal ile pişirip memelerine sürse sütü gelir. Ayva, başka yemişlerin yanına konulduğunda onları çürütür.

Fülfül ağacı: Büyük ağaçtır, Hindistan'da yetişir. Fülfül, nara benzer; yemişi iki yaprağın arasında olur. Güneş doğduğunda güneşin sıcaklığından fülfülün yanmaması için bu iki yaprak kapanır; güneş battığında yeniden açılır. Bu bitki, pirinç gibi su içinde yetişir; yemişi suya dökülür. Yaz ve kış sudan yemişi toplanır.

Fındık ağacı: Fındık ağacının bir parçasını üzerinde taşıyan kişiyi, yılan ve akrep ısırılmaz. Dökülmüş sakalın olduğu yere dövülmüş fındık konulsa yeniden sakal çıkar. Yaşı küçük erkekler, yüzlerine fındık sürseler sakalları erken biter. Bal ile fındık karıştırılıp gözü mavi olan bir kişiye sürme çekilse gözü kara olur.

Şeker kamışı: İyisi Mısır'da yetişir. Öksürüğü olan kişi, şeker kamışı yese iyileşir. Şeker kamışıyla yılanı vurduğunda yılanın gücü kalmaz; fakat tekrar vurduğunda kuvvetlenip kaçar. Şeker kamışı yakılıp kül edildiğinde tebeşir olur.

Üzüm ağacı: Yaş üzüm, insanı semiz (şişman) yapar; kuru üzüm, mideyi kuvvetlendirir. Üzüm sirkesi, akan kana; ağrıyan diş iyi gelir.

Hurma ağacı: İslam şehirlerinden başka yerlerde bulunmamaktadır. Bir hadise göre hurma ağacı, Hz. Âdem'in yaratıldığı balçıktan kalan kısım ile yaratılmıştır.

Gül ağacı: Bu ağacın yetiştiği yerde yılan olmaz. Gül ağacının yanında bir kişiyi yılan soksa o kişiye bir şey olmaz. Yarasında ya da ağzında kötü koku

olan kişiye yıkanırken gül sürülse koku gider. Baş ve göz ağrısına gül suyu iyi gelir.

Ayrıca bitkilerden za'ter (kekik), isali ve diş ağrısını; kerefüs (kereviz), genel ağrıları; ısganak (ıspanak), boğaz ve göğüs ağrılarını geçirici etkisi vardır⁸.

Ağaçlar faslının sonunda şöyle bir bilgi de verilmiştir: Bu eserde bütün ağaçlar, kitabın ayrıntılı olmaması için tek tek açıklanmamıştır. Otların şekilleri, renkleri, farklılıkları anlatılmış olsa bütün akıllı insanlar hayran kalırlar. Mevcûdât içinde bilinen canlı ve cansız varlıklar, yaratılmış her şey içinde sadece bir damladır.

İnsanlar ve hayvanlar

Allah, bin türlü canlı yaratmıştır. Bunlardan biri insanlar, diğerleri ise hayvanlardır. Hayvanlar, insanlara hizmet için yaratılmıştır. Hayvanların altı yüzü denizlerde, dört yüzü karadadır. Bütün yaratılmışların güzeli ve şerefli insanıdır.

İnsanlar: İnsan, nefis ile bedenden mürekkeptir. Gıda yiyip büyüdüğü için bitkiye; hareket edebildiği için hayvana, bazı hakikatleri bildiği için meleklerle benzemektedir. İnsan, mal biriktirmesiyle domuza, zorluk çekmesiyle deveye, yemek yemesiyle sığıra, dünyaya düşkünlüğüyle köpeğe, cahilliğe razı olmasıyla eşeğe, kin tutmasıyla file, kibirli olmasıyla kaplana, hile yapmasıyla tilkiye, tamahkârlığıyla karıncaya, asi olmasıyla şeytana ve itaat etmesiyle insana benzemektedir.

İnsanın canı, padişah; akli, vezir; nefsi, kethüdâ (kâhya); uzuvları ise hizmetkâr gibidir. İnsan, ana rahmine düştükten kırk gün sonra kemikleri yaratılmış; sonra can verilmiştir. İnsan, ana rahminde iki dizini dikmiş; başını dizlerinin üzerine koymuş; pazıları, (eyegü) kaburga kemiğine yapışmış; top gibi yumru biçimde durur. Annenin karnı yufka (ince/zayıf) yerdir. Çocuğa bir zarar gelmemesi için çocuğun yüzü, annenin arkasına; arkası ise annenin karnına doğrudur. Anne karnında çocukların ayaklarının yukarıda olması ise çocukların düşmemesi içindir.

Allah, bir insana evlat verdiğinde çocuğun sihirden korunması için sağ kulağına ezan; sol kulağına ise kamet okunmalı; güzel ad verilmeli ve (erkek) sünnet ettirilip Hak Teâlâ'nın ilmini ve edebini öğrenmesi için okula verilmelidir. Sonrasında ise yazı yazmak, yay çekmek, kılıç vurmak gibi hüner

⁸ Za'ter (kekik), kereviz (kereviz), ısganak (ıspanak) bitkileriyle ilgili bilgiler, Yz. A 3028/1'deki nebâtât faslında 35b-37a sayfalarında yer almaktadır. Ayrıntılı bilgi için bk. Orijinal metin: Milli Kütüphane Yazmalar / 06 Mil Yz A 3028/1 (<https://portal.yek.gov.tr/works/search/full>). Yüksek lisans tezi: "Ahmed-i Bîcân 'Acâibü'l-mahlûkât (Dil Özellikleri-Metin-Seçmeli Sözlük)" (Yıldız, 1989).

ve marifet öğrenmelidir. Hünersiz insan baştan ayağa ayıplıdır. Erkek evlat, nimet ve sebab-i hesap; kız evlat ise mihnet ve sebab-i mağfirettir. Akıllı olan kişi, erkek evlada sevinip kız evlada üzülmemelidir; çünkü hangi evlat daha hayırlıdır bilinmemektedir. Rivayete göre fasık erkekten salih kız üstündür; salih kızdan ise ârif erkek üstündür.

Allah, bedenın direkleri olması için kemikleri sert yaratmıştır. Ayrıca kemiklerin de birbirinden ayrılmaması için kemikleri sınırlarla sağlamlaştırmıştır. Bu kemiklerin bazıları kalkan, bazıları bıçak, bazıları ise içi boş olarak yaratılmıştır. Kaburga kemikleri kalkan, tırnaklar ise bıçak gibi olanlardandır. İnsan iç ve dış uzuvlarından mürekkeptir. İnsanın baş kısmında göz, kulak, burun ve ağız olmak üzere dört nesne mevcuttur. İnsan bedeninde gözden daha güzel nesne yaratılmamıştır. Göz için başta iki delik vardır. Gözler bu deliklerde korunur. İki göz yaratılmasının sebebi, bir tanesi zarar gördüğünde diğeri sağlam kalması içindir. Gözler, yedi kattan oluşmaktadır. Bu yedi tabaka şunlardır: tabaka-i sulbiyye, rutûbet-i zücâciyye, celîdiyye, ankebûtiyye, rutûbet-i biyyiyye, tabaka-i karniyye ve tabaka-i mültehimmiye. Rutûbet-i zücâciyye, gözgüye (ayna); rutûbet-i biyyiyye, yumurta akına; tabaka-i karniyye, ak boynuza benzemektedir. Göz kapakları, gözyaşı dışarı akması için yukarı doğru hareket etmektedir. Göz kapağı aşağı doğru hareket edecek olsaydı gözyaşı içeri akar ve yaş içeride kalıp irin olurdu. Kirpikler, gözleri saklar ve aynı zamanda gözlerin güzellik unsurudurlar.

Kulak, mengene gibi burma burma yaratılmıştır. Uyuyan bir kişi ani bir ses duyduğunda doğrudan bu sesi işitecek olsa helak olur. Kulakların mengene gibi yaratılmasının sebebi budur. Burun, kolay hava ulaşabilmesi için yüz üzerinde görünür yaratılmıştır. Burun içinde genizden beyine ve boğaza giden iki yol vardır. Nefesin sadece boğazdan gidip gelmesi durumunda yemek yutulamaz ya da insan konuşamaz olur. Bu iki yol, insanın yemek yiyebilmesi ve konuşabilmesi içindir. Dudaklar, ağız önünde sınırdan ve etten yaratılmıştır. Dudaklar sayesinde diş eti görünmez; insanlar kolay yemek yiyebilir ve konuşabilirler. Yemeklerin kolay toplanıp çiğnenmesi ve dilin kolay dönmesi için ağız içi geniş yaratılmıştır. Ağız içinde kazmalar gibi dişler ve kolay konuşabilmek, yemek yiyebilmek için etten dil yaratılmıştır. Dil altında salya üreten iki damar vardır. Bu damarlar, lokma çiğnemeyi ve yutmayı kolaylaştırır. Kişinin yemek yerken hararetlenmesi onda kıl bitmesine sebep olur. Sakal, bıyık, saç, kirpik insanda ziynet ve güzellik içindir.

Kalp, göğüs kemikleri içinde saklanması için bu kemikler sert yaratılmıştır. Göğüs tahtasının iki tarafında kanat gibi on bir parça kemik vardır. Boğaz içinde birinden yemek, birinden nefes girip çıkması için iki yol yaratılmıştır.

Allah, faydalı olan şeyleri alması; kötü şeyleri bırakması için üç parçadan elleri yaratmıştır. Bunlar; pazı, dirsek ve avuçtur. Eller, insanın kolay iş yapabilmesi için iki tarafta yaratılmıştır. İki bölümden oluşan dirsek kemiğinin alt kısmı büyüktür ve parmaklara birleşiktir. Avuç, sandık; başparmak ise avuca bir şey konulduğunda onu sıkıca tutan kilit gibidir. Parmakların içi, dolu ve birbirinden ayrı yaratılmıştır. Parmakların ucu ise bir nesneyi kolay tutabilmek, çözebilmek, bağlayabilmek ve kaşınabilmek için tırnaklarla bezenmiştir.

Karın, yuvarlak deriden ve yumuşak etten yaratılmıştır. Karın, içinde olan her şeyi saklar. Kolay nefes alınıp verilmesi ve ibadet edilmesi için karın yumuşak deriden; insanın sırt kemiği ise arkadan gelebilecek zararlardan korunması için sert kemikten yaratılmıştır. İnsanı bir yere götürmesi ve ibadet etmesi için ayaklar yaratılmıştır. Kolay ata binmek ve merdiven çıkabilmek için ayak altında çukurlar; yürürken insana kuvvet vermesi için ayak parmaklarında tırnaklar vardır. İnsandaki kuvvetler, meleklerle benzetilmiştir. Bu kuvvetler, Allah tarafından insana emanet verilmiştir.

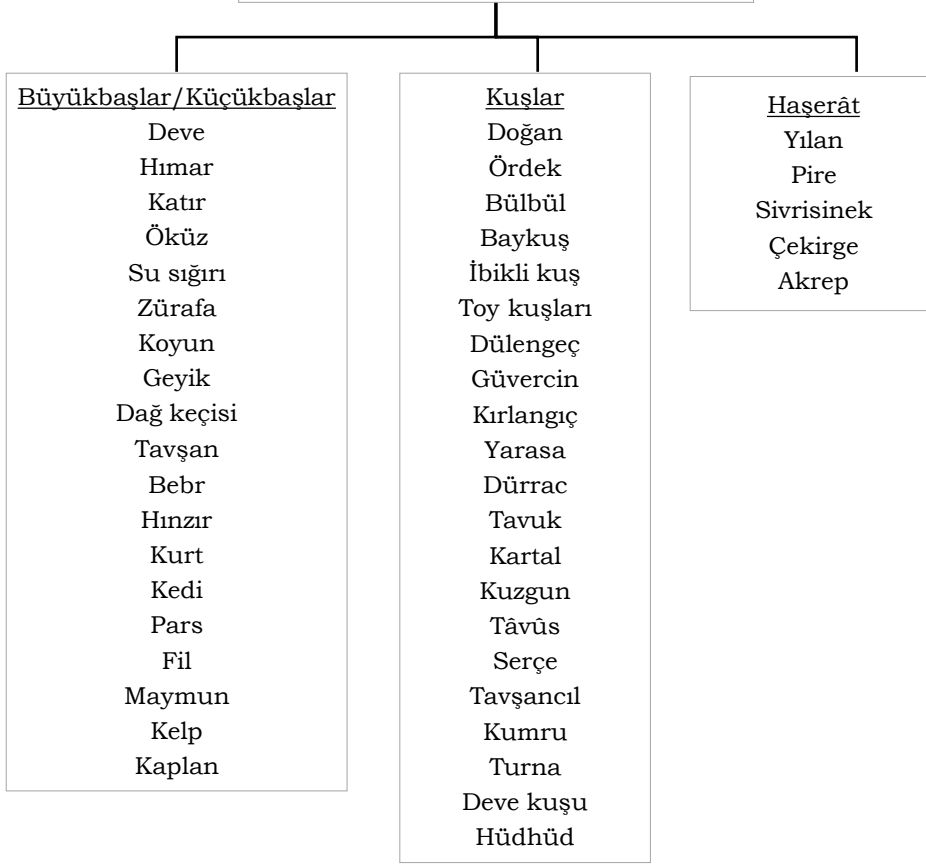
Ayak ağrısına, tütsü yapılan insan saçı; yılan ve çıyan ısırığına ise tükürük iyi gelmektedir. Bir çocuğun ilk çıkan dişini bir kadın yere düşürmeden taşısa onun çocuğu olmaz. Bir çocuğun ilk çıkan dişi yakılıp dövüldükten sonra yılan ısırığının üzerine konulsa yara iyileşir. Dişi ağrıyan bir kişi, ölmüş bir kişinin dişini taşıdığı anda ağrısı gider. Sürekli sıtma tutan (üç günde bir) bir kişi, ölmüş bir kişinin bir parça kemiğini taşısa iyileşir. Sünnet derisi misk ile karıştırılıp cüzzam olmuş kişiye içirilse o kişi iyileşir. Âşık olan bir kişi, bütün tırnaklarını kesip kül yaptıktan sonra maşukuna içirdiğinde o da ona âşık olur. Burnu kanayan kişinin adı, bir parça beze yazılıp alınaya yapıştırıldığında kan durur.

Hayvânât (hayvanlar): Eserdeki en uzun bölüm, hayvanlar faslına aittir. Genel hayvanlar faslında 19, kuşlar faslında 21 ve haşerât faslında 5 olmak üzere üzere bu bölümde 45 hayvana dair bilgi mevcuttur. Ayrıca denizler faslı ile dağlar faslının arasında yengeç, sakankur ve kurbağaya⁹ dair açıklama vardır. Aşağıda eserde geçen hayvan adları tablo biçiminde gösterilmiş; sonrasında bu hayvanlara dair *Acâibü'l-Mahlûkât*'taki ansiklopedik bilgi, âdet ve inanışlar verilmiştir.

Tablo 1. *Acâibü'l-Mahlûkât*'ta Geçen Hayvan Adları

⁹ Eserde hayvanlar faslının anlatımı eserin 40. sayfasında başlamaktadır; fakat denizler faslı ile dağlar faslının arasında ayrıca üç hayvana (yengeç, sakankur ve kurbağa) dair açıklama yapıldığı görülmektedir. Çalışmada “günler”, “aylar”, “taşlar”, “denizler”, “nehirler”, “hayvanlar” şeklinde bir sınıflandırma yapılmıştır ve bu üç hayvana dair açıklamalar da “hayvanlar” bölümünde değerlendirilmiştir.

Acâibü'l-Mahlûkât'taki Hayvan Adları

Yengeç: Dalağı olan bir kişinin dalağı üzerine ezilmiş yengeç sürülürse o kişi iyileşir. Yengecin gözleri yemişli bir ağaca asılsa o ağacın yemişleri artık dökülmez. Yengecin ayaklarını taşıyan avcıya domuz bir şey yapamaz. Yengeç yılda iki kere kabından çıkar. Bir kişi yengeci sırtüstü yatmış ölü bir şekilde bulursa bu kişi bütün belalardan korunur. Yılan ve akrep ısırığına pişirilmiş yengeç iyi gelir. Ak düşmüş göze, yakılıp kül edilmiş yengeç sürme çekilse göz iyileşir.

Sakankur: Sakankur, timsahın oğludur. Timsah, karada yumurtlar. Yumurtadan çıkan yavru, denize giderse timsah; karaya giderse sakankur olur. Sakankur bir kişiyi ısırursa o kişi sakankur denize girmeden ısırılan yeri tükürüğüyle temizlese sakankur ölür; sakankur denize girmeden temizleyemezse adam ölür.

Kurbağa: Bir yılda kurbağa çok olursa o yıl veba çok olur. Bir kişiyi yılan ısırursa kara yer kurbağasının içi yarılıp ısırılan yere sürülse yara iyileşir.

At: Allah, insan için güzel sûrette atı yaratmıştır. Atın iyisinin dişleri ince ve sık olur. Üst dudağı, alt dudağından uzun; burnu yüksek ve geniş; alnı yassı; kulakları ölçülü; boynu düz; boyun başlangıcı yoğun; boğazı ince; saçı sık; tırnağı uzun ve siyah; topuğu yuvarlak ve arkası kısa; göğsü geniş; kuyruğu uzun; kirpikleri siyah; sağ ve sol kaburga kemiği birbirine paralel olan at uygun/münasıptir. Doru at içinde özellikle hurma renginde olan güzeldir. Sarı at, koyu sarı olup yelesi ve kuyruğu siyah olursa güzel olur. Bazı at, üzerinde bir kişi varken tuvaletini yapmaz. Bazısı ise cins attır ve üzerine sahibinden başka bir kişiyi bindirmez. Atın dişi, bir çocuğun boynuna asıldığında o çocuk, kolay bir şekilde diş çıkarır. Üzerinde ağırlık hisseden kişinin başının altına bir atın dişi konulsa o kişiye ağırlık gelmez. Sinek topluluğu olan bir yerin kapısına ya da penceresine bir atın kuyruğundan koparılmış birkaç kıl konulsa o yere bir daha sinek girmez. Bir atın tırnağından su içen piliç yavrusunu çaylak kapmaz. Bir evde boz atın tırnağı tütsü yapılırsa o evdeki sıçanlar kaçır. Allah, insandan sonra güzel olarak hayvanlar içinde atı yaratmıştır.

Katır: Eşekten doğar. Katırın annesi eşek olursa tabiatı babasına; at olursa annesine benzer. Yürümesi ise ikisine de benzeyebilir. Bir kadın, katır kulağının yağını ya da terini içmiş olsa çocuğu olmaz. Beynini yiyen kişinin akli noksan olur. Katır pisliği, öksüren kişinin üzerine yayılırsa öksürüğü gider. Basur olan kişi, katır kemiğini yakıp tütsü yapsa iyileşir.

Hımar (eşek): Bu hayvan bir yere gittiğinde yolunu asla unutmaz. Bir topluluk yolunu kaybetse, bu topluluk içinden bir kişi eşeğe binse bu eşek yolu bulur. Eşek anırmasını duyan köpek havlar; fakat eşeğin kulağına bir taş bağlansa köpek havlamaz. Cüzzam hastası ya da zehir içmiş bir kişi, eşek eti yese iyileşir. Ağlayan bir çocuğa eşek sütü içirildiğinde ağlamaz.

Deve: Hayvanlar içinde en acâib olan devedir. Onu diğer hayvanlardan farklı yapan en önemli özelliği herkese itaat etmesidir. Her kim yularını çekecek olsa ona itaat eder; insan gibi diz çöker ve üzerine yük koyulmasına izin verir. On gün susuzluğa, üç gün ise açlığa sabredebilir. Oturduğunda kolay bir şekilde ayağa kalkması için boynu uzundur. Deve hasta olduğunda pelid ağacı yese iyileşir. Bir deveyi yılan soktuğunda o deve, yengeç yese iyileşir. Bir kişinin gözüne perde inse devenin ağzındaki köpük sürme gibi o göze çekilse göz iyileşir. Devenin ağız köpüğü ile misk karıştırılıp bir delinin başına sürülse o kişi düzelir. Deve yağı, bir eve konulduğunda o evden yılanlar kaçır. İdrarını tutamayan bir kişinin buduna deve kılı bağlansa sıkıntısı gider. Zehir içen bir kişiye deve sütü sürülse; dişi çürümüş bir kişi, deve sütünü bir müddet ağzında tutsa iyileşir. Sarılık olan bir kişiye kaynatılmış deve idrarı sürülse sarılık geçer.

Öküz: Öküzün insana faydası çoktur. Düzenli olarak sıtma tutan bir kişiye öküzün boynuzu yakılıp yemeğe karıştırılarak yedirilse o kişi iyileşir; burnu kanayan kişinin burnuna sürüldüğünde ise kan durur. Kulağı ağrıyan bir kişinin kulağına öküzün beyni ile yağı karıştırılıp damlatılırsa ağrı gider. Öküzün dili ezilip ekşi bir şeyle karıştırılıp temreye sürüldüğünde o kişi iyileşir. Öküz ödü, bir ağaca sürülse kurt düşmez; göze sürülse göz, iyi görür. Öküz ödü, yağıyla karıştırıldıktan sonra bir çanağa sürülüp pireli eve konulsa o evdeki pireler çanağa toplanır. Düzenli olarak sıtma tutan bir kişi, karıştırılmış insan ile öküz idrarıyla elini ayağını yıkasa iyileşir.

Su sığırı: Bir adam su sığırı eti yediğinde biti çok olur. Su sığırının yağı, tuz ile karıştırılıp uyuz, temre ve berasa sürüldüğünde hastalık geçer.

Zürafa: Zürafanın başı ve ayakları, deveye; boynuzu, öküze; derisi, kaplana; kuyruğu, geyiğe benzer. Zürafanın atası, yaban öküzü; annesi, Habeş devesidir.

Koyun: Mübarek hayvandır ve bütün azaları faydalıdır. Yılda bir kere kuzulmasına rağmen yeryüzünde diğer hayvanlardan fazladır. Gece doğurur, gündüz yürür. Hindistan'da bir cins koyun vardır. Bu koyunun ikisi, iki budunda; ikisi, iki kolunda; biri ise göğsünde olmak üzere beş kuyruğu vardır. Koç boynuzu, bir ağaç dibine gömülse o ağacın yemişi çok olur. Çok fazla koyun beyni yemek ebleh (aklı kıt) olmaya sebeptir.

Keçi: Hayvanlar içinde çok ahmak olandır. Yağı çok, derisi kalın ve kılsızdır. Uyuyan bir kişinin başının altına yakılmış keçi boynuzu konulsa o kişi uyanmaz. Kulağı ağrıyan bir kişinin kulağına teke (erkek keçi) ile öküz ödü karıştırıp konulsa ağrısı geçer. Dalağı olan bir kişi, tekenin dalağını eliyle çıkarıp kurutsa o kişinin sıkıntısı geçer. Tekenin kanı, mıknaşıya sürüldüğünde mıknaşıs parça parça olur. İç kanaması olan bir kadın, biraz teke kılı alsa iyileşir.

Geyik: İnsandan en çok kaçan hayvan geyiktir. Misk geyiği Hindistan'da çok olur. Misk geyiğinin göbeğinde bir kan vardır. Bu kan, taş üzerine dökülüp kuruduktan sonra misk olur. Geyik ödü, kulak ağrısına iyi gelir. Zehir içmiş bir kişi, misk yerse iyileşir.

Dağ Keçisi: Dağ keçisi, insan gördüğünde kaçar. Eğer kaçarken yüksek yerden kendini atıp başı üzerine düşse bir şey olmaz. Deniz kenarına geldiğinde balıklar ona görünürler. Bu hayvanlar, balıklarla dostluk yaparlar. Avcılar, dağ keçisi derisini giyip deniz kenarına gelirler; balıklar, avcılarını gerçek dağ keçisi sanıp onlara yaklaşırlar ve avlanırlar. Zehir içmiş bir kişi, erkek keçinin ödünü içse iyileşir. Gözlerine soğuktan karasu inmiş bir kişinin gözlerine dağ keçisinin ciğeri pişirilip konulsa düzelir (Bu durum, tecrübe edilmiştir.).

Çakal: Bu hayvan, zulüm yapmakta şeytana benzer. Bağları, bozar; yemişleri, harap eder. Koyunların kurttan kaçtığı gibi tavuklar çakallardan kaçarlar. Bir eve çakal dili konulsa o evde daima kavga olur. Dalağı olan bir kişi, çakal ödünden bir buçuk dirhem alıp sıcak su ile üç gün içse iyileşir. Divane olan bir kişi, çakal eti yese düzelir.

Ağaç gelinciği: Ağaçta olur. Altın ve gümüşü bulduğunda bir yerde toplar. Hasta olduğunda tavuk yumurtası yese iyileşir. Bir ağaç gelinciği, sıçan yemek istese ve sıçan kaçıp bir ağaç dalına çıksa ağaç gelinciğinin eşi aşağıda bekler; içlerinden biri dalı kırınca sıçan aşağı düşer ve beraber sıçanı yerler. Gözüne karasu inmiş bir kişinin gözüne ağaç gelinciğinin beyni sürme yapılırsa iyileşir. Ağaç gelinciğinin yağı, diş ağrısına iyi gelir. Domuz başı hastalığına yakalanmış kişiye kanı sürülse iyileşir.

Tavşan: Bir yıl erkek, bir yıl dişi olur. Tavşanlar, gözleri açık uyur. Hasta olduklarında kamış yiyerek iyileşirler. Dişi ağrıyan bir kişi, tavşanın ön dişlerinden birini alıp ağrıyan dişi üzerine koysa ağrısı geçer. Tavşan ödü, bir kişiye içirilse o kişi uyur; sirke içirildiğinde ise uyanır. Tavşanın kanı, temreye ve cüzzama iyi gelir. Ayağında hunâm olan bir kişi, pişirilmiş tavşan etini ayağının üzerine koysa iyileşir.

Aslan: Bu hayvan, hiçbir canavardan korkmaz ve diğer canavarların avını utanır, yemez. Kendi tuttuğu avın da sadece yüreğini yer; diğer yerlerini yemez. Bir yerde çalgı çalsa dinler; ateş yakılsa uzaktan seyreder. Hasta olduğunda kurdun etini yiyerek iyileşir. Tas çalındığında ve horoz gördüğünde kaçır. Aslan, karıncaya ve eşeğe karşı aciz bir hayvandır. Allah, fili sürü sineğe karşı; aslanı da karıncaya karşı aciz yaratmıştır. Aslan, karıncaların yavrularını helak etmemesi için balçık içinde yavrular. Dişi ağrıyan bir kişi, aslan dişini ağrıyan dişine değdirdiğinde iyileşir. Korkak bir kişiye aslan ödü içirilse kişi cesaretli olur. Aslan yağı, basur hastalığına iyi gelir. Aslan yağı konulan eve sıçan ve akrep gelmez. Bir suyun kenarına aslan yağı konulsa o sudan hiçbir canavar içemez. Sıtma tutan bir kişi, aslan derisi üzerinde uyusa iyileşir.

Bebr: Kaplan, aslandan kuvvetlidir. Aslan, kaplan ve bebr savaştıklarında aslan ile kaplan beraber olur; bebr ile savaşırlar. Bebr, aslan ile düşman; akrep ile dosttur. Vücudu kana bulaştığında bir köpek tarafından parçalanabilir; fakat kana bulaşmadığında yüz köpekle savaşabilir. Hasta olduğunda köpek etini yiyerek iyileşir. Bebr ödü, divane bir kişinin başına sürülse o kişi düzelir.

Tilki: Fitnessi ve hilesi çok olan bir hayvandır. Yılda bir kere tüyünü döker. Döktüğü yerde yaban soğanı olur. Kurt, tilkinin yuvasına gelse ayağına yaban soğanı değdiğinde helak olur. Tilki, acıktığında çalıkoyun (sırtüstü) yatar;

kuşlar tilkiyi öldü zannedip üzerine konarlar. Tilki, bu kuşları yakalayarak yer. Bir tilkinin vücudunu pireler sardığında tilki ağzına bir keçe alır ve kuyruğunu suya sokar. Tilkinin kuyruğundaki pireler vücudunda toplanır. Tilki, sonra vücudunu suya sokar; vücudundaki pireler, tilkinin başına toplanır. Vücudu suda olan tilki, başını da suya sokar. Tilkinin başını ve vücudunu saran pireler, tilkinin ağzındaki keçede toplanırlar. Nihayettilki keçeyi de suya bırakır ve pirelerin tamamı suda ölürler. Divane bir kişinin başına tilki ödü konulsa o kişi düzelir. Karasu inmiş göze tilki ödüyü sürme çekilse göz iyileşir. Cüzzam ve felçli bir kişi, tilki eti yese iyileşir. Tilki derisini kilolu bir kişi giyse zayıf olur. Kanı bir çocuğun başına sürülse saçları çabuk uzar. Tilkinin kuyruğunu taşıyan kişi, hileye ve aldatılmaya karşı güvende olur.

Hınzır (Domuz): Bu hayvan aç kalıp zayıflasa yemek yediğinde yine eskisi gibi olur. Domuz, hasta olduğunda yengeç eti yese iyileşir. Domuz ödü, basura iyi gelir. Dişi ufalanmış bir kişi, domuz dişinin bir parçasını ufalanmış dişine koysa dişi eskisi gibi olur. Domuzun kemiği yakılıp kül yapılırsa, ekin ya da pirinç yapılan bir yere gömülse oraya artık domuz gelmez.

Ayı: Kış olduğunda yaz mevsimine kadar yuvasına girer, çıkmaz. Acıktığında ayağını yalayarak ve toprak yiyerek doyar. Öküz dışında bütün canavarlarla dostluk yapar. Ayı, bir öküz gördüğünde ölmüş gibi sırtüstü yatar. Öküz, ayıyı boynuzlayacağı vakit ayı öküzün boynuna yapışarak onu öldürür. Öküz derisi taşıyan çocuğun huyu güzel olur.

Kurt: Bu hayvan, çok fazla hilekârdır. Kurt yalnız yürümez; beş-on kurt birlikte yürürler. Kurtlar, halka şeklinde uyurlar ve uyurken tek gözleri açıktır. Kurtlardan biri hasta ya da yaralı olsa diğer kurtlar toplanıp onu yerler. Bu sebeple bir kurt hastalandığı vakit korkar ve saklanır; yalnız bir şekilde kimse görmeden ölür. Yay ve ok taşıyan bir kişiyi görse kurt korkmaz; fakat kendisine taş atıldığında korkar. Kurtların dişisi erkekten daha yavuz olur. Kurt, koyunların üzerine sabah vakti -köpeklerin uyuduğu vakit- gelir.

Kedi: Allah kediyi Hz. Nûh'un gemisinde sıçanlar için yaratmıştır. Bazılarına göre aslan aksırdığı vakit burnundan kedi doğurmuştur. Bu sebeple kedi, aslana benzemektedir. Kedi, temizliği seven bir hayvandır. Yavruladığında karnı çok acıkır; yemek bulamazsa yavrularını yer. Tuvaletini yaptığında kokusuyla sıçan onu bulmaması için pisliğinin üzerini örter. Garip bir durumdur ki fil kediden kaçır. Kedinin ödünü gözlerine sürme çeken kişi, gece de gündüz gibi görür. Kulağı ağrıyan ya da kulağı hiç duymayan bir kişi, bir buçuk dirhem kedi ödü ile zambak yağını karıştırıp kulağına damlatsa kulağı iyileşir.

Pars: Bu hayvan, aslan ile kaplandan dünyaya gelir. Pars, güzel bir ses işittiğinde ya da çalgı duyduğunda dinler ve rahatlar. Hastalandığında köpek eti yiyerek iyileşir.

Fil: Gayet zarif hayvandır. Hindistan'da dişleri 300 batman olan büyük filler yaşar. Çalgıyı seven bu hayvanın gövdesi hafiftir. Allah, kolay yemek yemesi için boynunu kısa ve gövdesinde gezdirebilecek şekilde hortumlu yaratmıştır. Hasta filin sırtı, yağ ve sıcak suyla yıkansa iyileşir. Fil, kin tutucudur; hayvanlar içinde ondan daha fazla kin tutan yoktur. Üç yüz, dört yüz yıl yaşayabilir. Filin kulak terinden bir dirhem içen kişi, yedi gün uyuyamaz. Fil ödü, baras hastalığına iyi gelir. Fil dişi, bir ağaca asıldığında o ağaçta yemiş yetişmez. Fil idrarı bir eve serpilse o evdeki sığınlar ölür. Fil pisliği, sıtma tutan kişiye sürülse o kişi iyileşir.

Maymun: Bu hayvanın süreti çirkin, içi zariftir. Rivayete göre bir halifeye iki maymun hediye edilmiştir. Bu maymunlardan biri, güzel kaftanlar yapan terzi; diğeri ise satranç bilen, kemha dokuyabilen, altın ve gümüş işleyebilen kuyumcudur. Bir maymun, on ya da daha fazla yavru dünyaya getirebilir. On gün maymunla konuşan kişinin üzüntüsü gider. Maymunun dişi yakılıp kül yapıldıktan sonra ak inmiş göze sürme çekilse göz iyileşir.

Köpek: Bu hayvan, sahibine sadıktır; daima uyanık olur; açlığa dayanıklıdır. Bir kişiye saldıracak olsa o kişi yere oturursa köpek zarar vermez. Kuduz olan köpeğin gözleri kızıl olur, boynunu aşağı doğru tutar, kuyruğunu butları arasına koyar ve sarhoş gibi yürür. Bir köpek, hasta olduğunda ot yiyerek iyileşebilir. Köpek, eşeğin sesini duyduğunda o da seslenir. Bir hadise göre eşek ve köpek şeytanı gördükleri için seslenirler. Bir köpeğe taş ile vurulsa; köpek, o taşı ağzı ile tutsa; aynı taş, güvercin yetişen evin çatısına konulsa; o eve bir daha güvercin konmaz.

Kaplan: Güçlü hayvandır. Karnı tok olduğu vakit üç gün kalkmadan uyur. Yılan ile dosttur. Kaplan ısırın kişinin üzerine yaban sığınının toprağı serpilse iyileşir. Yılan tarafından ısırılmış bir kişi, kaplan eti yese iyileşir. Kaplan derisi taşıyan kişinin halk içinde itibarı çok olur.

Kuşlar: Boynu uzun olan kuşun ayakları da uzun olur. Bir insanın elleri (kolları) olmadığında koşmadığı gibi bir kuşun ayakları olmadığında uçamaz. Ördek ve güvercin gibi bazı kuşların başı ve boynu; tāvūs ve tütü gibi bazı kuşların rengi; bülbül ve kumru gibi bazı kuşların sesi; kırlangıç gibi bazı kuşların ise gövdesinin biçimi güzeldir. Ayrıca bazı kuşların eti yenir, bazı kuşlara ise et yedirilir.

Doğan: Kuşlar içinde çok kibirli bir kuştur. Doğan hasta olduğunda sırça eti yer ve iyileşir. Doğana sığın eti yedirilirse tüyleri güzel olur. Doğanın ödü,

duymayan kulağa damlatılsa ya da karasu inmiş göze sürme çekilse sıkıntı gider. Doğanın tırnağı, bir ağaca asılsa kuşlar korkularından o ağaca konmazlar.

Ördek: Suyu çok seven bir hayvandır. İdrarını kaçırarak bir kişi, ördek dili yediğinde sıkıntısı gider. Ördek beyni, bir delinin başına konduğunda deli iyileşir. Çenesi ağrıyan bir kişi, ördek ödü ile benefşe yağını karıştırıp çenesine sürdüğünde iyileşir.

Tütü (dudu kuşu): Ak, yeşil, kırmızı ve sarı olmak üzere dört türlü tütü vardır. Tütüye bir şey öğretilmek istense içinde aynalar olan bir kafese konur. Tütü bir şey söylediğinde aynalarda gördüğü süretlerin kendisi olduğunu bilmez ve başka tütülerin konuştuğunu sanır. Böylece aynalarda gördüğü kendi süretini tekrarlayarak konuşmayı öğrenir. Tütüler asla su içmezler, su içtiklerinde ölürler. Tütünün dilini yiyen kişi, anlaşılır ve düzgün konuşur; ödünü yiyen kişinin ise dili ağır olur.

Bülbül: Çiçeklere (güllere) âşıktır. Bülbül, açılmış ya da gonca hâlinde bir gül görse hayran kalır ve öter. Bazen bir gül yaprağına tutulur kalır; fakat gül yaprağında uzun süre kalıp su içmediğinde helak olur. Bülbülün kalbi, gülün muhabbetinin hararetinden yanmıştır. Bu derdi sebebiyle bülbül, güle karşı iki makamda ahenkle Allah'ın methini tekrar eder. Bülbülün sesini işiten âşıklar, divane olup hayran kalırlar.

Baykuş: Bu kuş, gözlerinin zayıflığından gündüz göremez. Hayvanlar, onun sesinden kaçarlardı. Gece ise (görebildiğinden) cesurdur. Baykuş, özellikle gece vaktinde kedi, karga ve güvercinin hangisi varsa yakalar. Sürekli yakınında durduğu yer, kısa sürede harap olur. Baykuş, yemek için tasalanmaz. Allah, baykuşa yemesi için günde iki kuş verir; o sadece bir tanesini yer. Kulağı ağrıyan kişinin kulağına bir dirhem baykuş kanı damlatılsa iyileşir. Baykuşun, içi siyah ve sarı olmak üzere iki yumurtası olur. İçi siyah olan yumurta, yüze ya da saça sürülse siyah kıl biter. Sarısı ise başa ya da yüze sürülse kıllar dökülür.

İbikli kuş: Bu kuş; hava güzel olduğunda hoş nağmelerle uçar. Poyraz estiğinde ve hava soğuk olduğunda semiz, hava sıcak olduğunda ise zayıf olur. Dünya hareket edecek olsa Allah, bu kuşlara bildirir; bu kuşlar bir yere toplanıp öterek feryat ederler. Tecrübeli kişiler, bu durumu tespit edebilirler.

Toy kuşları: Toy kuşlarından daha ebleh bir kuş yoktur. Bazen yumurtasını bırakır gider. Bir vakit sonra geldiğinde bulduğu başka yumurtayı kendi yumurtası zanneder. Toy kuşunun pisliği yapışkandır. Bir doğan onu yakalamak istese doğanın üzerine pisler ve kaçır.

Düleğeç: Çok hasis bir kuştur. Hasta olduğunda kendi yünlerinden yiyerek iyileşebilir. Yılan veya akrep sokmuş bir kişinin yarası ne tarafta ise diğer tarafındaki gözüne düleğeç ödü sürme çekilse kişi iyileşir. Zehir içmiş bir kişiye düleğeç ödü içirilse sıkıntı gider.

Güvercin: Çok zeki kuştur. Dört-beş günlük yola gitse geri yuvasına dönebilir. Kanatlarına mektup bağlansa onu yuvasına getirir. Güvercinlerin erkeği dişisiyle çok uyumludur, insanların hayal edemeyecekleri ölçüde birbirlerine muhabbet duyarlar. İnsanlarda olduğu gibi güvercinlerde de yavrulara dişi güvercin bakar, yuvaya yiyeceği ise erkek güvercin götürür. İsteyen bir kişi güvercinleri farklı farklı yapabilir. Güvercinler, Allah'ın izni ile su içtikleri çanağın rengini alırlar. Güvercin gözlerini yiyen kişinin gözlerine karasu iner; güvercin ödünü yediğinde ise iyileşir. Ateşte yanan bir kişinin yanan yerlerine güvercin kemiği yakılıp sürülse yara iyileşir.

Kırlangıç: Bu kuşlar, yuvalarını yaz mevsiminde kıldan ve balçıktan yaparlar. Bazen yuvalarını yaparken birbirlerine yardım ederler. Kırlangıcın başının tüyü, bir yastığın altına konulsa o yastıkta yatacak kişi uyuyamaz. Bir kişinin başı bitlense o kişinin başına kırlangıç beyni ile yağ karıştırılıp sürülse bitler ölür.

Yarasa: Gözleri zayıftır; güneş ışığına dayanamadığı için gündüz az görür. Yuvasından akşam ile gündüz arasında çıkar. Yüzü, fareye benzer; dişleri ve deriden kanatları vardır. Kulakları insan kulağına benzer. Yarasanın yemeği sinektir. Çekirge olan bir yerdeki ağaca yarasa asılsa çekirge oraya zarar vermeden gider. Güvercin olan evin çatısına yarasa başı konulsa oraya güvercin gelmez. Yarasanın başı bir kişinin başının altına konulsa o kişi uyuyamaz. Karınca olan yere yarasa pisliği konulsa karıncalar o yerden kaçar.

Dürrac (turaç): Mübarek, bir kuştur. Yaz, kış öter; sesi güzeldir. Poyraz estiğinde semiz, sıcak rüzgâr estiğinde uçamayacak kadar zayıf olurlar.

Bednus (horoz): Horoz, her saatte bir öter. Gece yarısı ve sabah olduğunu bilir. Horoz olan eve şeytan girmez. Resûlullâh, "Beyaz horoz, melek gibidir. Bu sebeple beyaz horozun etini yemeyin. Bir kişi beyaz horoz öldürse o kişinin malına ve ailesine zarar gelir." demiştir. İdrarını kaçırın kişiye kurutulup dövülmüş horoz ibiği içirilse o kişinin sıkıntısı gider. Düzenli horoz eti yiyen kişinin kısa zamanda saçı sakalı dökülür. Karnı ağrıyan kişi, horoz etini kurutup mazı ve sumak ile karıştırdıktan sonra yese iyileşir.

Tavuk: Yumurtlarken gök gürlense ya da rüzgâr esse yumurtası cılk olur. Çok tavuk olan evde az yumurta, az tavuk olan evde ise çok yumurta olur. Sürekli tavuk yiyen kişide nasır ağrısı, hunâm (tüberküloz) hastalığı görülür. Tavuk kanı temreye sürüldüğünde temre, geçer. Tavuk pisliği, sirke ile

kariştirildikten sonra kulunç ağrısı olana içirilirse o kişi iyileşir. Kara tavuk yumurtası, bir zalim kişinin evinin kapısına sürülse o kişi şerre uğrar.

Kartal: Yumurtlayacağı vakit Hindistan'a gider. Hindistan'dan bir taş alır ve o taş sebebiyle kolay yumurtlar. Yuvasını da o taş yakınında yapar. Kartal ödü, yağıyla kariştırılıp ağrıyan kulağa damlatılsa ağrı geçer.

Karga: Diğer kuşlar yavrularını kovar; fakat karga kovmaz. Karga dili kurutulduğunda susuzluğa iyi gelir. Karga yüreğini yiyen kişinin de susuzluğu gider. Karga ödü, beyaz kıla sürülse o kılı siyah yapar. Karga pisliği, sirke ile kariştırılıp dalak olan yere sürülse hastalık geçer.

Sığırcık kuşu: Sığırcık kuşlarının çoğu Hindistan'a gider ve bazıları Hindistan Denizi'ni geçerken ölürler. Sığırcık etini yiyen kişinin gözleri nurlanır. Sığırcık eti dövölüp kurutulduktan sonra aç karnına hunâm hastalığı olan kişiye içirilse hastalık geçer. Bu kuşun kemiği yakılıp kül edildikten sonra bir yaraya serpilse o yara iyileşir.

Kuzgun: Çok hırslı bir hayvandır. Sabah en erken uçan kuş, odur. Kimse öldürmese ya da başka bir hayvan tarafından yenilme bin yıl yaşayabilir. Yavrusu ilk doğduğunda beyazdır. Doğan yavru kendilerine benzemediği için anne ve baba kuzgun üzölür. Allah, o yavruya sinekler verir. Bu sinekleri yiyen kuzgun yavrusunun tüyleri siyah olur. Kuzgun hastalandığında insan pisliği yiyerek iyileşir. Kuzgun yavrusunun yüreği kurutulup dövöldükten sonra içilse susuzluğu giderir.

Tâvûs: Allâh, tâvûsta türlü hikmetler yaratmıştır. Tâvûsun kuyruğunun her bir yününde bir altın daire vardır. O dairenin içinde altın, yeşil ve lacivert şekiller vardır. Tâvûsun ömrü, yirmi beş yıldır. Tâvûs kanı, deliye içirilse deli düzelir. Eti ise ağrıyan dize konulsa ağrı geçer.

Serçe: Serçenin buğday ve arpa yemesi dört ayaklı hayvanlara; sinek, böcek, çekirge ve örümcek yemesi ise uçan kuşlara benzemektedir. Serçeler genellikle insanların olduğu yerde yaşarlar ve imâretleri severler. Serçe yumurtası bir yere gömüldükten sonra gömüldüğu yerden çıkarılıp nasır yarasına sürülse yara iyileşir.

Tavşancıl: Bu kuş, avının sadece yüreğini yer; diğer yerlerini bırakır, yemez. Arslan da avının sadece yüreğini yiyen hayvanlardandır. Tavşancıl, gönlü katı ve güçlü bir kuştur. Bazen kendisini kurda verir; kurt, arkasını parçalar. Yaşlandığında uçmaktan aciz kalsa kendisini yüksek bir yerden aşağı suya bırakır ve bedeni eskisi gibi olur.

Kumru: Dişi kumrunun eşi öldüğünde başka bir erkeğe gitmez; dişi öldüğünde de erkek kumru başka bir dişi kumruya gitmez. Hangisi ölürse ölsün sağ olan,

ölenin peşinden öte öte helak olur. Hatta kumrunun bu ötüşü sebebiyle diğer kuşlar etrafından dağılıp giderler.

Turna: Turnalar genellikle kendilerine bir lider seçip ona uyarlar. Gece olduğunda bir yere konarlar. Uyduklarında içlerinden bir tanesi diğer hayvanlara karşı nöbet bekler. Dalağı olan bir kişi, yıkandıktan sonra yaban soğanıyla karıştırılan turna beynini içse iyileşir.

Deve kuşu: Bu kuşun kanatları ve yünleri, saz kuşlarına; boynu ve ayağı ise deveye benzer. Çoğunlukla taş yer. Taş, kursağında eriyerek su gibi olur. Kırk demir dahi yese bu demir parçaları kursağında su gibi olurlar. Rüzgâra karşı hızlı koşabilir. Gerek uçarak gerekse sıçrayarak bütün hayvanları geçebilir. Yirmi yumurtadan fazla yumurtlar. Deve kuşu yumurtalarının bir bölümünü güneşe koyar; bir bölümünü gömer; bir bölümünün ise üzerine yatar. İlk olarak güneşe konulan yumurtalardan, sonrasında ise diğerlerinden yavruları çıkar.

Hüdhüd: Yuvasını insan pisliğinden yapar. Yaz mevsiminde ağzından sinekler uçar. Hastalandığında akrep yese iyileşir. Baş ağrıyan bir kişi, hüdhüdün tacını başında götürse iyileşir. Hüdhüdün gözleri, bir kişinin başının altına konsa o kişi uyuyamaz; fakat hunâm olmuş bir kişi gözlerini taşısa iyileşir. Dilini taşıyan kişiye düşmanı zarar veremez ve bu kişinin ilmi ve idrakı fazla olur.

Hevâm ve Haşerât: Bu fasılda zararlı böcekler ile zehirli yılan ve akrebe dair açıklama yapılmıştır. Ağzında zehir olan bir hayvanın ısırığına o hayvanın gövdesi sürüldüğünde zehir gider ya da ısırılan kişiye zarar vermez.

Yılan: Zehirli hayvanlardan biri yılanıdır. Bir kişiyi yılan ısırduğunda o yılanın karnı deşilip yaraya sürülürse yara iyileşir. Yılan hasta olduğunda zeytin yaprağını yese hastalığı geçer. Sürekli sıtma tutan kişi, yılan yüreğini taşısa bu hastalıktan kurtulur.

Pire: Bu böcek, yakınındaki insanı görür ve kaçar. Bazılarına göre bir pire, yumurtladığında önce yumurtadan yavrusunu çıkarır; sonrasında ise o pire, beş gün yaşayabilir.

Sivrisinek: Sivrisineğin bütün uzuvları file benzer. Fil gibi hortumu vardır; fakat filin kanatları yoktur.

Çekirge: Çekirgelerin bazıları atlıya bazıları ise yayaya benzemektedir. Çekirge, kuyruğuyla yeri kazar ve kazdığı yere yüz yumurta bırakır. Bu yumurtalar, bir yıl bırakıldıkları yerde yatarlar; bu yerden çıktıkları zaman ise dünyayı gezerler. Bir yere çekirge gelse, oradaki insanlar gizlense, çekirge oraya konmaz ve o insanlara zarar vermez.

Akrep: Sürüngen hayvanları içinde en pis ve iğrenç olandır. Her kimin yanına gelse onu sokar. Akrep yılanı sokacak olsa yılan akrebi öldürürse yılan bir şey olmaz; fakat öldüremezse akrep yılanı öldürür. Akrep, arkasından yavrular ve akrebin gözleri karnındadır.

SONUÇ

Türk edebiyatında acâibü'l-mahlûkât türündeki eserlerin tarihi, XV. yüzyıl öncesine dayanmaktadır. Farklı şekillerde adlandırılmış olan bu tür eserlerin örneklerini Arap, Fars ve Türk edebiyatında görmek mümkündür. Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı veritabanında Ahmed Bîcân, Kazvîni, Sürûri ve Rodosizâde'ye atfedilmiş elliden fazla yazma kayıtlıdır. İran edebiyatına ait olan Kazvîni'nin eseri, bu tür içinde en fazla tercüme edilen eser olmuştur. Türk edebiyatında ise Ahmed Bîcân'ın *Acâibü'l-Mahlûkât*'ı bu türde en çok bilinen eserdir. Çalışmaya konu olan *Acâibü'l-Mahlûkât* da Türk Dil Kurumu Türkçe Yazmaları 142 nolu mecmuada kayıtlı ilk eserdir. Didaktik nitelikteki bu eser, Gelibolu'da Fatih Sultan Mehmed'in İstanbul'u fethettiği yılda (h.857) Hacı Bayram Veli'nin himmetiyle herkesin okuyabilmesi için Türkçe yazılmıştır. Sebeb-i telife göre âlemdeki acâiblikler, İskender zamanında yazılmıştır; fakat bu eser Arapçadır. Ahmed Bîcân, *Acâibü'l-Mahlûkât*'ı herkes okuyabilmesi ve faydalanabilmesi için Türkçe olarak yazmıştır.

29 varaktan oluşan eser genel itibarıyla 23 satır hâlinde yazılmıştır; fakat ilk sayfası 18 satırdan oluşmaktadır. Ayrıca 25. sayfada cenûb, mağrib, şimâl, maşrik, yön adlarının belirtildiği bir harita mevcuttur. Besmele ile başlayan metin, dua isteği ve sonrasında istinsah kaydı ile tamamlanmıştır. Buna göre metin, Seyyid Osman Efendi tarafından 4 Zilkade 1259'da (26 Kasım 1843) tamamlanmıştır. Eserin muhtevası coğrafya, astronomi-astroloji kozmografya, etnografya, zooloji, botanik, tıp, biyoloji gibi alanları kapsayan bilgilerden oluşmaktadır. Konu bağlamında çeşitliliğe sahip olan eserin anlatımında konuyla bağlantılı olarak ayet ve hadis iktibaslarına yer verildiği görülmektedir.

Acâibü'l-Mahlûkât'ta Allah'ın yaratmış olduğu canlı-cansız türlü varlıklar fasıllar hâlinde anlatılmıştır. Eserde mevcûdât, semâvât, melekler, günler, aylar, denizler, dağlar, taşlar, nehirler, çeşmeler, bitkiler, hayvanlar ve insan genel başlığında toplam yetmiş beş fasıl maddesi mevcuttur. Mevcûdât faslında görünen ve görünmeyen yaratılmış bütün varlıklar hakkında genel bir bilgi verilmiş ve bunların Allah'ın hikmetiyle hareket ettikleri de vurgulanmıştır. Semâvât faslında kızıl, ak, altın, gümüş, yakut, inci olmak üzere altı gökten; şems, kamer, utarid, zühre, zuhal, merih, müşteri gibi

gezegen ve yıldızdan bahsedilmiştir. Melekler faslında İsrâfil, Cebrâil, Mikâil, Azrâil, Kerrûbiyyûn, Kirâmen Kâtibîn ve Münker Nekir melekleri tanıtılmış ve görevleri hakkında bilgi verilmiştir. Aylar faslında her bir ay adı hicrî olarak belirtilmiş; günler faslında ise “cuma” ve “sebt” dışındakiler “birinci, ikinci vd.” şeklinde adlandırılmıştır. Zaman kavramlarına dair fasıllarda âdet ve inanışlarla birlikte ilgili gün ya da ayda peygamberler tarihinde gerçekleşmiş olan olaylara da değinilmiştir. Denizler faslında yedi; dağlar, nehirler ve çeşmeler faslında beş; madenler faslında yedi; taşlar faslında on üç; bitkiler faslında on iki ayrı isim üzerinden açıklama yapılmıştır. İnsan faslında insanın yaratılışına ve uzuvlarına dair bilgi verilmiştir. Eserdeki en uzun bölüm, hayvanlar faslına aittir. “At”ın anlatımı ile başlayan bu bölüm, “akrep” faslı ile tamamlanmıştır. Bu bölüm hayvanlar, kuşlar ve haşerât şeklinde de ayrıca fasıllara ayrılmıştır. Eserde hayvanlar genel başlığında 19, kuşlar faslında 21, haşerat faslında 5; denizler ile dağlar faslının arasında 3 olmak üzere toplam 48 hayvana dair açıklama vardır. Canlı ve cansız varlıklara dair fasılların muhtevasında nesnel bilgi ile birlikte âdet ve inanışlara da yer verilmiştir. Ayrıca özellikle hayvanlar ve taşlar faslında bunların şifa olma özelliklerine de değinildiği görülmektedir. Bu bağlamda eserde göze ak düşmesi, göze karasu inmesi (karasu hastalığı), baş ağrısı, diz ağrısı, kulak ağrısı, beras (alaca hastalığı), masrû (sara), iç kanama, agu (zehir) içmek, uyuz, çiban, nasır, hafakan, verem, bahak (cüzzam, abraşlık hastalığı), bevâsır (basur), sarılık, temregü, cüzzam gibi hastalık adları geçmektedir. Bu tespitler çerçevesinde Acâibü'l-Mahlûkât'ta tıp, tarih, din, biyoloji, zooloji, litoloji, botanik, coğrafya, astronomi-astroloji kozmografya, etnografya gibi farklı ilim alanlarına dair ansiklopedik bilgi, âdet ve inanışların olduğunu söylemek mümkündür. Acâibü'l-Mahlûkât'ın muhtevası üzerine yapılan bu analiz çalışmasıyla XV. yüzyıl âlimlerinden Ahmed Bîcân'ın, daha genel çerçevede dönemin Yaratan-yaratılan döngüsündeki hikmeti algılayış biçimine, bu döngüyü kapsayan bilim alanlarına dair ilmî bakış açısına ve bunu yansıtma biçimlerine dair bir açılım sunması hedeflenmektedir.

KAYNAKÇA

- Ahmed Bîcân. *Acâibü'l-Mahlûkât*, Millî Kütüphanesi, Millî Kütüphanesi Yazmalar. 06 Mil Yz A 3028/1, 1b-79b. <https://portal.yek.gov.tr/works/search/full> [ET.: 06.12.2025]
- AŞI, Havva (2025). *Türk Dil Kurumu Kütüphanesi Türkçe Yazmaları Yz. A 142 Nolu Mecmû'a (Metin-İnceleme)*, Doktora Tezi, Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi.
- CANIM, Rıdvan (2021). “Ahmed-i Bîcân, Yazıcıoğlu Ahmed-i Bîcân, Şeyh Ahmed-i Bîcân Efendi bin Sâlih Efendi, Ahmed İbnü'l-Kâtib”, *Türk*

- Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/ahmed-bicn-ahmedi-bican-yazicioglu> [ET.: 20.11.2025]
- ÇAĞBAYIR, Yaşar (2007). *Orhun Yazıtlarından Günümüze Türkiye Türkçesinin Söz Varlığı Ötüken Türkçe sözlük (1-5 cilt)*, İstanbul: Ötüken.
- ÇAĞBAYIR, Yaşar (2017). *Ötüken Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, İstanbul: Ötüken.
- ÇELEBİOĞLU, Âmil (1989). “Ahmed Bican”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 2. 49-51. <https://islamansiklopedisi.org.tr/ahmed-bican> [ET.: 12.11.2025]
- DEMİRTAŞ, Ahmet (2003). *Dürr-i Mekkûn (İnceleme-Çeviriyazı-Dizin-Tıpkıbasım)*, Doktora Tezi, Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi.
- DEVELLİOĞLU, Ferit (2013). *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 30. Baskı, Ankara: Aydın Kitabevi.
- Dünya Fiziki Haritası. http://cografyaharita.com/haritalarim/li_dunya_fiziki_haritasi.png [ET.: 21.11.2025]
- Dünya Siyasi Haritası. http://cografyaharita.com/dunya_siyasi_haritasi.html [ET.: 04.012.2025]
- Dünya Siyasi Haritası. <https://www.harita.gov.tr/urun/dunya-siyasi-haritasi-/207> [ET.: 22.11.2025]
- ERDEM, Şadiye (2018). *Yazıcıoğlu Ahmed Bîcân, Acâibü'l-Mahlûkât ve Garâibü'l-Mevcûdât (v.40a-79b)*, Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi.
- Google My Maps. <https://mymaps.google.com/> [ET.: 05.12.2025]
- Kubbealtı Lugatı. <https://lugatim.com/>. [ET.: 13.11.2025]
- KUT, Günay (1985). “Türk Edebiyatında Acâibü'l-Mahlûkât Tercümelere Üzerine”, *Beşinci Milletler Arası Türkoloji Kongresi İstanbul, 23-28 Eylül 1985, Tebliğler II. Türk Edebiyatı Cilt 1*, İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi.
- KUT, Günay (2010). *‘Acâibü'l-Mahlûkât*, (Haz: Fatma Büyükkarcı Yılmaz), İstanbul: Simurg.
- KUT, Günay (2012). *‘Acâyibü'l-Mahlûkât ve Garâyibü'l-Mevcûdât*. Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları: 4, İstanbul: Pasifik Ofset.
- KUT, Günay (2019). *Acâibü'l-Mahlûkât*, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 1, 315-317. <https://islamansiklopedisi.org.tr/acaibul-mahlukat> [ET.: 09.11.2025]
- Kur’ân-ı Kerîm. <https://kuran.diyaret.gov.tr/> [ET.: 06.12.2025]

- Lexiqamus. <https://www.lexiqamus.com/tr> [ET.: 13.11.2025]
- Millî Kütüphane El Yazması ve Nadir Eserler Veritabanı <https://dijital-kutuphane.mkutup.gov.tr/tr/manuscripts/catalog/list> [ET.: 23.11.2025]
- Osmanlı Devleti Haritası (16. Yüzyıl).
<https://www.harita.gov.tr/uploads/files/products/osmanli-devleti-haritasi-egitim-amacli-164.pdf> [ET.:05.12.2025]
- Osmanlıca Sözlükler. <https://www.osmanlicasozlukler.com/> [ET.: 13.11.2025]
- RUTHVEN, Malise ve Azim Nanji (2004). *Historical Atlas Of Islam*, Cambridge: Harvard University Press.
- SARIKAYA, Bekir. (2019). *Tercüme-i Acâ'ibü'l-Mahlûkât*, (Ed: Günay Kut), Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları 132, İstanbul: Bilnet Matbaacılık ve Yayıncılık.
- TOPRAK, Serdar (2019). *Acâibü'l-Mahlûkât Garâibü'l-Mevcûdât (v. 1a-40b) İnceleme-Metin-Dizin*, Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi.
- Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yazma Eserler Veritabanı <https://portal.yek.gov.tr/works/search/full> [ET.: 23.11.2025]
- YILDIZ, Osman (1989). *Ahmed-i Bicân 'Acâibü'l-Mahlûkât (Dil Özellikleri-Metin-Seçmeli Sözlük)*, Yüksek Lisans Tezi, Malatya: İnönü Üniversitesi.
- YILMAZ, Engin (1998). *'Acâ'ibü'l-mahlûkât 1. Cilt*, Doktora Tezi, Sakarya: Sakarya Üniversitesi.
- YILMAZ, Hilal (2020). "Doğu Türkçesiyle Yazılmış Acâibü'l-Mahlûkât Tercümelere", *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 60 (2): 781-794.